

यादवी

ऑगस्ट १९७४

अमरवाणी

सत्संगात् भवति हि साधुना जलानाम्,
साधुनापु न हि जलसंगमात् जलत्वम्;
आमोदम् कुसुमभवम् भवेव घत्ते,
मृदंगवम् न हि कुसुमानि चारयन्ति

॥ १ ॥

[कस्तुर्याच्या संगती वृद्धांचा स्वभाव साधुत्व म्हण करतो. परंतु दुष्काच्या संगतीत सत्संगाच्या स्मरणात दुष्टगणा येत नाही. कुलावर पडलेल्या कुळीला कुलाचा वास लागतो, परंतु धाड्यात पडलेल्या कुलाला धाड्याचा वास लागत नाही.]

कर्पूरधूळी रचितालवालः,
कस्तुरिका कुकुम दोहदधीः,
पक्षीरनीरे रसिषिच्यमानः,
प्राचं गृणं मुचति किं पक्षाद्गुः?

॥ २ ॥

[कांढाचा कपराच्या पुडीचे अडे काढत त्याला कस्तुरी केशर इत्यादीक सुगंधी वस्तूंचे (मिठी) छत घावून गुलाबचाणी घातले तरी तो आपला वास सोडीत का?]

विषया विमलया प्यलंकृतो
दुर्जनः सरसि सास्तु वरचनः,
"वाक्कासः" विपरितताम् गताः
केवलम् जगति तेषि "राक्षसाः"

॥ ३ ॥

[निर्गल विवेचा प्रगत असूनही दुर्जन हा सभेस (म्हणजे चार धर्मांच्या समाजात) राहू शकत नाही कारण त्याने हे "वाक्कासः", म्हणजे विकलेले असतात ते जागत उभते, म्हणजे उभरीकडून डावीकडे काढल्यास "राक्षसाः" राक्षस सिद्ध होतात.]

वाल (दुर्गा)

यक्ष पर्वत

[२५]

[खड्गवर्मा व जीवदत्त मणिभूषणसह ज्या ठिकाणी रात्री उतरले होते त्या ठिकाणी एक रासलील आली. तिच्या तबऱ्याकडून जीवदत्ताने यक्षपर्वताविरवी माहिती विचारून घेतली. मध्यरात्रीच्या सुमारास मणिभूषणाचा एक विचित्र आवाज ऐकू आला. त्याचा शरते, राक्षस रयांना जायला वेत आहेच. म्हणून तो जोरडू लागले. पुढे-]

मणिभूषणाचा आवाज ऐकून जीवदत्ताची शोप मोडली. खड्गवर्मा मणिभूषणाचा धोर देत म्हणाला- "अरे मणिभूषणा! तू जगाच भितो आहेच. त्या दोघां एकासांना तू मणिरंजित यक्ष नाहीस, त्याचा नोकर आहेस व तुझे नाव मणिभूषण आहे, हे मी सांगितले, तेव्हा ते निघून गेले."

परंतु त्यानंतर मणिभूषणाचा शोप आली नाही. कारण जीवदत्ताने त्याला धोर दिला

होता तरी त्याच्या मनाचे समाधान झाले नव्हते. उजाडेपर्यंत तो जागाच होता. परंतु उरलेली रात्र निविघ्न पार पडली. उत्प्रेक्ष करण्यासारखी एकही गोष्ट पडली नाही. सूर्यादय होताच खड्गवर्मा व जीवदत्त उठले. प्रातर्विधी बघेरे उरकून घेऊन परत पहापाचकळ लागले. मणिभूषणने मुकाणू धरले आणि होडी किनाऱ्या किनाऱ्याने चालू लागली.

"बांदोबा"

सुमारे अर्ध्या तासाने पडाव किरान्या लवतच्या एका जागी येऊन थांबला. तेथे नदी वळण घेऊन पुढे वहात होती. म्हणून किनारा थोडा चिंचोळा झाला होता व नदी अत गेल्यासारखी वाटत होती. मणिभूषणने पडाव त्या वाळूला वळविला आणि किनाऱ्यावर उतरून म्हणाला—“हाच यक्षपर्वत आहे. आता तुम्ही उतरा.” तेवढ्यात त्याचे लक्ष पर्वतावर एका विशिष्ट जागेवर निळले व तो आश्चर्य करित उद्गारला—“ओ हो हो! ते पहा माझे धनी मणि-रंजित आपल्याला भेटायला इकडेच येत आहेत.”

बाळविलेल्या दिशेकडे पहात पडावातून खाली उतरले आणि त्यांनी डोंगराकडे जास्त व्याहाळून पाहिले. खडकाळ डोंगरातून उतरून एका खडकावर ऐन तऱ्हा वयात असलेला एक यक्ष त्यांना दिसला. त्याच्या हातात एक लहानशी रवा होती. तो टक लावून खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांकडे पहात होता.

मणिभूषण पुढे वाट दाखवीत चालू लागला आणि खड्गवर्मा व जीवदत्त त्याच्या पाठीमागून चालत येत होते तेथे येऊन पोचले. तो दोघांकडे करड्या नजरेने पहात म्हणाला—“खड्गवर्मा आणि जीव-दत्त! तुमचे दुःसाहस पाहून मी थक्क झालो आहे. ‘बुद्धिः कर्मभूतारिणी!’ असे थोरा मोठ्यांचे सांगणे आहे. परंतु तुमच्याबद्दल ते सांगून काय उपयोग?”

जीवदत्ताने मणिरंजिताकडे एकदा पळ्या-पासून डोक्यापर्यंत पाहिले व स्मित करून म्हणाला—“मणिरंजिता! राजकन्या पद्मा-वतीला येथील दगडी रथाला जो हलवेल तोच खरा शूर असे पटवून देऊन इकडे येणाऱ्यांना ठार करण्याचा उपक्रम तू छान चालविला आहेस! परंतु तू दाकलेल्या या भयंकर जाळ्याची दोरीच तुला फाशीची दोरी ठरणार आहे. कोठे आहेत दोघी

आणि कोठे आहे ती दगडांचा रथ? मुकाट्याने सांग.”

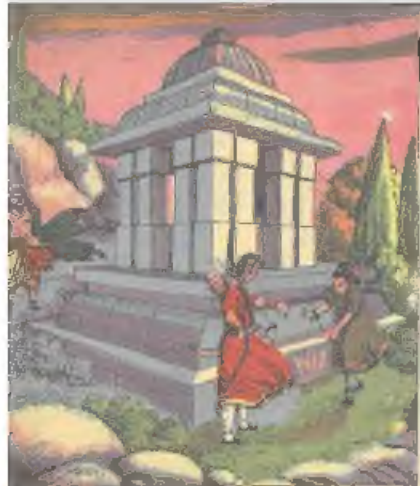
ते ऐकून मणिरंजिताची मुत्रा एकाएकी उघड झाली. त्याने आपली रवा बर उचलली. तितक्यात खड्गवर्मा आपल्या तलबारीच्या मूठीवर हात ठेवीत म्हणाला—“मणि-रंजिता! तुला घाटत जसेल की तुम्ही गदा पाहून आम्ही जागच्या जागे बिजून जाऊ. परंतु लक्षात ठेव, आमच्या हातात तुला कायमचा घरा वेळं शकेल अशी सत्ये आहेत. त्या दगडी रथाला आम्ही हलवू शकलो नाही तर तू पाहिजेतर आमचा वध करण्याचा विचार कर. तेव्हा कदाचित राजकन्या पद्मावती तुला फार मोठा शूर मानून तुझ्याशी विवाह करील ही, अर्थात वसंतकुमारीची गोष्ट मी आताच सांगू इच्छित नाही! तेव्हा प्रथम तो दगडाचा रथ आहे कोठे हे तरी दाखविशील!”

मणिरंजिताला अर्धंकर राग आला व तो आता काही बोलणार एवढ्यात मणिभूषण म्हणाला—“घाई करू नकोस मणिरंजिता! या दोघां तऱ्हांना कदाचित ओठखळे नसतील. मी तुला मित्र म्हणून सावध वारतो आहे. पुढे तुला पश्चात्ताप करावा लागेल. तेव्हा प्रथम तो दगडी रथ आहे तिकडे दोघांना घेऊन चल!”

मणिरंजित थोडा नरमला आणि चालू लागला. थोड्या वेळाने सर्व पर्वतातल्याच एका विस्तीर्ण व समतल भूभागात येऊन पोचले. ती जागा फारच मनोहर व शांत उजानासारखी होती. त्या प्रदेशाच्या उतरणीवर गुळगुळीत फुलवाडे व फळझाडे फुलां फळांच्या शारांने बांकलेली होती. त्यांच्या मध्यभागी पधाळी असलेल्या थोड्या थोड्या अंतरावर दोन इमारती होत्या. त्यांच्यापैकी एकीवर उभ्या राहून दोघी तरुण युवती बोधो अधिव तऱ्हांकडे कुतूहलपूर्वक दृष्टीने पहात होत्या.

जीवदत्ताने एकाचा रथा दोघींकडे पाहिले व विचारले—“मणिरंजिता! त्याच का रे

तू पळवून आणलेल्या दोघी राजकन्या-
पयावती आणि बसंतकुमारी?"

"होय! त्याच त्या दोघी तुमचा काय
तो पराक्रम स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहण्या-
साठी येथे उभ्या आहेत!" असे ध्वजवीरनीने
सांगून मणिरेजित एका बाजूला बळून
वीटाने दाखवीत म्हणाला-"अपि तो पहा,
तोच तो दगडी रथ आहे!" त्या वेळी तो
दांत ओठ चावीत होता जणुकाही त्या
दोघांच्या शौर्य व पराक्रमाला तो आश्चर्य
करीत होता.

तेथून जवळच सुनारे घोस फूट उंचीचा
एक दगडी रथ होता. रथापासून खालच्या
बाजूस डोंगर उतरणीवर पसरलेला होता.

Full Screen 127 X
रथाने राहिल आणि बाणतुलनेने
'अस्त' अशा अर्धाने पहात अगदी घेदर-
कारण त्या बाजूला चालू लागले. लगेच
मणिरेजितने "मणिभूषणा!" असे म्हणत
बाजूला बळून पाहिले. परंतु त्याला तो
जवळपास कोठेच दिसला नाही.

त्याचा मित्र काही बोलवून सांगितल्या-
स्त्रियां निघून गेलेला पाहून मणिरेजित
आश्चर्यचकित झाला आणि मुकाट्याने
दगडी रथाकडे चालू लागला. खड्गवर्मा
व जीवदत्त दोघांनी रथाच्या चारी बाजूला
एकदा फिरून पाहिले. जीवदत्ताने खाली
वाकून रथाचा पाया पाहिला व खड्गवर्माला
म्हणाला-"खड्गवर्मा! हा रथ डोंगरात
कोणी आणून टाकलेला नाही. येथेच एका
मोठ्या छिद्रकाला कोणीतरी रथाकृतीत
कोरून काढलेला आहे. खाली वारीक उजेड
दिसतो आहे, लोक हुळहुळ बोलत असल्याचा
भास होतो आहे."

जीवदत्त ते म्हणण्यावरून तळवार
सांगल्यासारखा उडी मारून मणिरेजित
म्हणाला-"रथाखालून उजेड दिसतो आहे
आणि कोणीतरी बोनत्यासारखं वाटते आहे
म्हणतोस? अशक्य! अशक्य!"

"अशक्य कशं काय म्हणतोस? डोंगरात
जे हिरे आणि माणिक्ये आहेत सोने आहे

दिव्य वृद्धीने वा पर्वतातल्या सर्व धोळींनी
माहिती काढून घेतली आहे." जीवदत्त
हंसत स्मित करीत म्हणाला.

मणिरेजित थोडा वेळ किर्तव्यविमूढ
स्थितीत उभा राहून थोड्याशा करुणा
आवाजात म्हणाला-"कोणी रे सांगितले
तुला ते? तो दुष्ट मणिभूषणच वाटते ते
सांगणारा?"

"बिचान्या मणिभूषणावर कां राग
काढतो आहेस? तो तुझा मित्र की नोकर
कोणस ठाऊक, पण तो आमच्याही तुझ्या
विषयी जे काही बोलला त्यावरून आम्हांला
काहीच दोष झाला नाही. मी आपल्या
दालवीत म्हणाला-"राजकन्या उभ्या

दिव्य वृद्धीने वा पर्वतातल्या सर्व धोळींनी
माहिती काढून घेतली आहे." जीवदत्त
हंसत स्मित करीत म्हणाला.

मणिरेजित दोन्ही नाकपुठ्यातून नापा-
सारखा फुलार सोडीत ओरडला-"तुझ्या
वा बहाया सोड आणि दगडी रथाला तू
हातूनच बासवितो म्हणालास तो तुम्हा
पराक्रम काय तो दाखव, यला थोडा पाहू
दे! तुम्हा पराक्रम पाहण्यासाठी पयावती
त्या इसारतीवर केन्हापासून वाट पहात
उभी आहे!"

जीवदत्तने खड्गवर्माकडे सार्बक नजरेने
एकदा पाहिले आणि जवळच डोंगराच्या
उतरणीवर रथाकृतीच्या इसारतीकडे बोट
दाखवीत म्हणाला-"राजकन्या उभ्या

आहेत त्या इमारतीच्या वचळचो इमारत तुझी राहण्याची जागा आहे, माहो का रे मणिरंजिता ?”

“होय! तो प्रश्न विचारण्याची गरज तुला कां रे बाटली ?” मणिरंजिताने चिंत्वारलें.

“काही नाही, ती इमारत आतां डासळून झाली पडणार आहे, ती पहा तू !” असे म्हणत जीवदत्त मंत्र म्हणू लागला आणि आपली कुबडी दगडी रधावर ठेवून रथाला जोराने एक लाथ मारली.

त्याबरोबर मुकंप शास्त्रासारखा आवाज झाला आणि रथ जागवा हळला. नंतर जवळून शेंगेराच्या उतरणीवर मणि-

बाणासारखा वेगाने जाऊन वादळा आणि वाहा व तो दगडी रथ आपरासारखे तुकडेतुकडे होऊन मणिनीवर पडारले. त्या वादळाचे मोठमोठे तुकडे आणि दगडी रथाचे तुकडे आकाशात उडाले आणि मुळा फळांच्या झाडावर येऊन पडले.

पाचणी लवापच्या आत घडलेली ती भयंकर घटना पाहून मणिरंजिताचा आपाद-मस्तक वेह हादरला. तरी त्याने स्वतःला सावरून एका क्षणात आपली गदा जीव-दत्ताला मारण्यासाठी उचलली. परंतु तेवढ्यात खड्गवर्माने तलवार उपसून त्याला अडविले.

जीवदत्ताला इतका आनंद झाला की ती स्वतःचे हंसू आवडू शकला नाही. त्याने त्याला वसुमती गंधर्वाने दिलेले कांशाचे श्रावण हत्तात घेतले आणि जोराने वाजविले. दुसऱ्या क्षणाला तो दगडी रथ हालला आणि त्याच्या चालच्या तळवरातून काही राक्षस, गंधर्व वर येऊन ओरडू लागले.

जीवदत्ताने त्यांना शांत व्हायला सांगितले व म्हणाला—“तुम्ही सर्व या क्षणापासून बंदी भुवत झाली आहो. तुम्ही आपापल्या घरी निघून जा.” नंतर कांशाचे झांकण धर उचलून जोराने वाजवित म्हणाला—“हे कांशाचे झांकण जावऱ्या देवाच्या

दिल आले. तुमच्यापकी कांशी गंधर्व भेतल तर त्याने पुढे येऊन हे झांकण खुशाल येऊन जावे.”

गंधर्वपैकी एकजण पुढे आला आणि जीवदत्ताने दिलेले झांकण घेऊन तो एकदां अस्त्रा शक्तिपूर्वक डोळ्याला लावले. जीवदत्त बंधीमुक्त झालेल्या राक्षसांचा विचारीत होता तेवढ्यात “सेलो !” वळी मणिरंजिताची किकाळी ऐकू आली. जीव-दत्ताने त्या आवाजाकडे वळून पाहिले. खड्गवर्माने त्याला झाली पाडले होते आणि त्याच्या छातीवर पाप ठेवून हलवारोचे होक त्याच्या कटावर ठेवले होते. ते दृश्य त्याला दिसले.

ते पाहून जीवदत्तला परमानंद झाला. खड्गवर्मा त्याला म्हणाला—“काय रे घाला डार कर वा को जीवदान वेळ या ? याने दोघां रावकन्यांना पळवून आणून त्यांना दुखी केले. त्यांच्या आईवडिलांना भी वाळणी करायी लागली ती थोडी भाडे का ?”

त्याच वेळी तेथे राजकन्या पद्मावती व राजकन्या वसंतकुमारी आल्या. वसंत-कुमारी मणिरंजिताला त्या स्थितीत पाहून म्हणाली—“या नीचाला डार करील त्या-कथगीच मी कान करीन जखी प्रतिज्ञा

केली होती. स्वतःच्या डोळ्यांनी हा डार झाल्याचे मी पाहू शकले पाहो तर आयुष्य-भर ब्रह्मचारिणीच राहोमि.”

खड्गवर्मा वसंतकुमारीचे अपत्य सीवर्थ पाहून मूर्खित् तिच्याकडे पहात उभा राहला. तिच्याशी विवाह करावयाचा म्हणजे मणिरंजिताला डार करावे लागणार ! म्हणून त्याला कांठल्यान घालण्यासाठी त्याने तलवार उचलली. तेवढ्यांत आकाशवाणी झाली—“पावा !” सर्वांनी आकाशाकडे पाहिले.

त्याच वेळी एक हंसाकृती विमान आकाशातून समोर उतरले. स्थानून यक्षराज व मणिभूषण बाहेर आले. यक्षराज सर्वा-

कडे एकदा पाहून म्हणाला-“खड्गवर्मा व जीवदत्त! तुम्ही शूर वीर आहां. मला मणिभूषणच्या तोंडी सर्व वृत्त कळले आहे. यक्ष कुळाधार ज्ञप्ता या मणिरंजिताला तुम्ही प्राणदान द्या. यापुढे तो जिवंत राहूला तरी मेलेल्यासारखाच आहे.”

खड्गवर्मा काय करायचे या विचारात असता जीवदत्त म्हणाला-“खड्गवर्मा! यक्षराज म्हणाले ते तू ऐकलेच आहेस. मणिरंजिताला क्षमा करून सोडून दे.”

“पण मग वीरपुरुषाच्या राजकन्येच्या प्रतिवेचे कसे काय?” खड्गवर्मा म्हणाला. त्या वेळी त्याची दृष्टी तिच्या अशांत मुखेवर होती. ती मान खाली करून पद्मावती उभी होती तिकडे निघाली.

यक्षराज स्मित करून म्हणाला-“मणिरंजित जिवंत असून मेलेल्याच आहे, हे मी यापूर्वीच सांगितले. म्हणून वसंतकुमारीची प्रतिज्ञा भंग होत नाही. आतां मीच दगडी रथ हालविण्याच्या शौर वीर जीवदत्ताशी पद्मावतीचे व खड्गवर्माशी वसंतकुमारीचे

Full Screen

127

X

◀

⌵

▶

18 / 68

जोष्या

मणिभूषणाने विमानातून चार हार बाणले आणि जीवदत्त, खड्गवर्मा, पद्मावती व वसंतकुमारी प्रत्येकाच्या हातांत एकेक हार दिला. पद्मावती व जीवदत्ताने परसरांना हार घातले आणि त्यानंतर खड्गवर्मा व वसंतकुमारीने परस्परांना हार घातले. सर्वांनी डाळ्या वाजवून दोन्ही जोडप्यांना आशीर्वाद दिले.

नंतर यक्षराजाने दोन्ही जोडप्यांना विमानात बघायला यांगितले व म्हणाला-“आतां तुम्ही सांगाल तेथे हे विमान उतरेल. एक महिनाभर तुम्ही या विमानात विहार करा. त्यानंतर माझे विमान माझ्याकडे परत येईल.”

यक्षराजाच्या निरोप घेताना खड्गवर्मा व जीवदत्त म्हणाले-“कोणत्या शब्दांत आम्ही आतां आपले आभार मानू?” त्यांनी नमस्कार केल्यावर विमान उडू लागले आणि वीरपुरुषाच्या दिशेने उडू लागले.

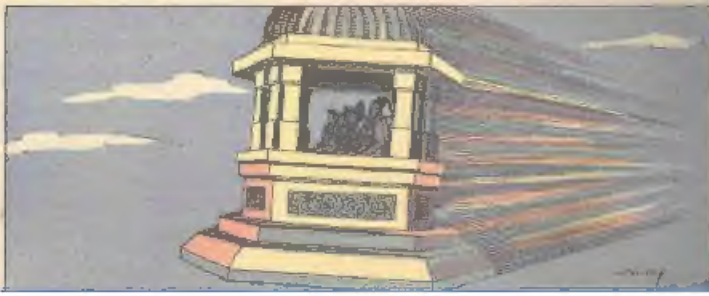

अमृतानुबंध

विक्रमादित्याने लहू सोडला नाही तो सावाबचळ गेला प्रेत खांधावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे भोग होऊन स्वर्गानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात वसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा! तू कोणत्या तरी मित्राच्या स्नेहवंपनात पडून हा थाव सहन करीत आहेस का? अरे, स्नेहाचे, इतके मनाला काय लावून घेतोस? मेचीचे संबंध तुटून जातात रे! त्याचे वदाहरण म्हणून मुला मी एक गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कार पूर्वी एका नावी संकर आणि केशव नावाचे जीवदत्तकंठस्व असे दोन मित्र रहात असत. ते सामान्य स्थितीतलेच होते. लग्न झाल्यानंतर दोघांच्या जबाबदाऱ्या वाढत गेल्या आणि जीवन कष्टसाध्य बाटू लागले. म्हणून दोघांनी जवळ के काही होते ते

वेताळाच्या गोष्टी

विकून चार पैसे गोळा केले आणि परदेशात जाऊन व्यापार करू लागले.

त्यांना व्यापारसंघात बराच फायदा होऊ लागला. मध्यंतरी शंकरला एक मुलगी झाली. शंकरने आपल्या स्नेहसंबंध पिढ्यान् पिढ्या कायम रहावा यासाठी केशवच्या मुलीला आपली सून करून घ्यायचे ठरविले. त्या भोव्डीस केशवने होकार दिला.

दोन्ही मुलं लहानाच्या वयाची झाली तेव्हा दोघां विवाहीन सुसहृतावर त्यांचे लग्न करून घ्यायचे ठरविले, परंतु त्याच.भुमारोस शंकरच्या दुर्दैवाने त्याची व्यापारी गळबते हुडून गेल्याचे संभवले.

त्याच्या रावकारांनी त्याला दिलेले कर्जाक रुपये त्याचे घरदार विकून वसूल करून घेतले. शंकरला आता त्या गावात तोंड दाखविणे शरसेचे वाटू लागले. तो बापको मुलाला घेऊन परगावी जायला निघाला.

ते पाहून केशव त्याला भेटून म्हणाला-
"मित्रा! आपण आपल्या मुलांचे लग्न करून घ्यायचे नव्हते का ठरविले. तसे केल्या."

शंकर म्हणाला-"जायां भी अगदी गरीबीच्या स्थितीत आहे. तू आपल्या बरोबरीचा संबंध पाहून मुलीचे लग्न करून टाक."

केशव म्हणाला-"मित्रा! तू एवढे मनाला का लावून घेतोस? माझ आहे ते निराळे कां समजतोस? देवाची अवकृपा माझी त्याला कोण काय करणार?"

परंतु शंकरला ते मान्य नव्हते. केशवने किती सांगितले, परंतु व्यर्थ!

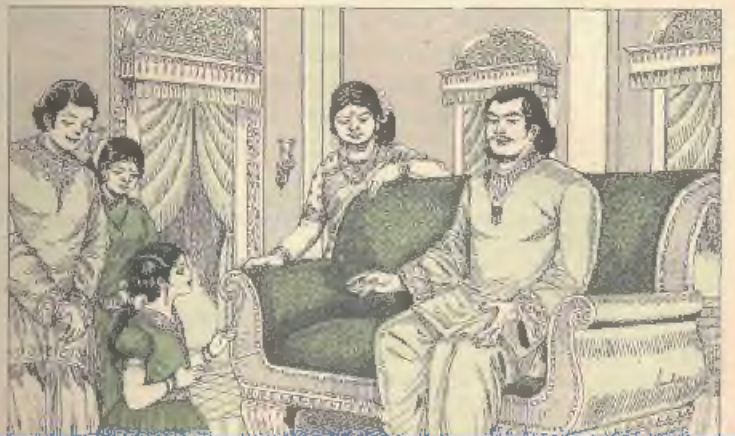
शंकर दक्षिणकडील प्रदेशातल्या मोत्यांचा व्यापार असलेल्या नगरात जाऊन एका जेव्हेन्याच्या दुकानात मुलासह नोकरी करू लागला. त्याला चांगला अनुभव होता थ तो इमानदार होता, म्हणून त्या जेव्हेन्याला पुष्कळ फायदा होऊ लागला. चार पैसे जमल्यानर शंकरने स्वतःचे दुकान कारले.

शंकरने एक धोव्य मुलगी पाहून तिच्याशी आपल्या मुलाचे लग्न करून दिले. काही दिवसांनी त्याला एक नातदेखील झाली. त्याने नातीचे नाव मालती असे ठेवले. मालती जल्मल्यानंतर शंकरचा व्यापार चांगलाच बोराने चालू लागला. थोड्याच दिवसात त्याची गणना श्रीमंत व्यापाऱ्यात होऊ लागली.

शंकर निघून गेल्यावर केशवने आपल्या मुलीचे लग्न एका हुसत्या व्यापाऱ्याच्या मुलाशी करून दिले. त्या मुलीला एक मुलगा झाला. त्याचे नाव वसंत असे ठेवण्यात आले.

वसंत मोठा झाल्यावर एकदा केशवला त्याचे व्याही म्हणाले-"हे पहा, बरबस्ता-नात आपल्या कवील मालाला फार भावणी आहे, असे ऐकतो. त्या देशातला खजूर, शिलाजित वगैरे पदार्थांना आपल्या देशात चांगली भावणी आहे. एकदा जाऊन येऊ या का? आपलं भाग्य चांगलं असेल तर कोट्याधीश होऊ!"

केशवने होकार दिला. प्रवासासाठी आवश्यक त्रंटांचा तांडा भाड्याने ठरविण्यात आला. बरबस्तानात ज्या मालाला चांगली किंमत मिळेल असे त्यांना घाटले तो माळ चिकत घेऊन त्यांनी उंटोंवर लादला आणि दोघे व्याही सहटुव प्रवासाचा निघाले.

काही दिवस प्रवास सुखावा झाला. कोणतेच विघ्न आले नाही. परंतु एक दिवशी रात्री सर्व निश्चितपणे झोपले असता, चोरांच्या टोळीने हल्ला केला आणि जे जागे होते त्यांना ठार करून भालासह चोर उंटाना पळवून घेऊन गेले. त्या हल्ल्यास केशवचा नातू वसंत याला सोडून सर्वांना चोरांनी ठार केले. केशवचे कुटुंब व त्याच्या व्याख्यांचे कुटुंब सर्वांची त्या हल्ल्यात कत्तल झाली. काही ठरले ते जखमी होऊन आपापल्या कामी पडले होते.

जिवंत राहले ते फार कष्टाने हिंडत कसेबसे त्या वाळवंटाच्या बाहेर जाले. त्या

आवसे वाटेना. कारण तेथे त्यांची विचार-पूरा करणारा देखील कोणी नव्हता. मिळेल ते खात, जागा मिळेल तेथे विथांती घेत आणि वाट फुटेल तिकडे हिंडत राहिले.

काही वर्षे असाच फिरत राहल्यावर वसंत त्या मोत्याच्या मंडीच्या गांधी मंडळ पोचला. तो शंकरच्या दुकानासमोर उभा राहून विचारले लागला-“काय हो, काही काम मिळेल का?”

अगदी अशस्त व उन्हाचे काळवंडलेल्या म्हा तरुण मुलीला पाहून शंकरला दया आली. त्याने त्याला जवळ बोलावून निखून पाहिले तर त्याच्या तोंडावळ्यावर शंकरला केशवची आठवण होईल अशा काही खुणा दिसल्या. म्हणून त्याने त्याला विचारले-“काय रे मुला, तू कोठल्या राहणारा? तुझ्या बाबांचे नाव काय? आजीबांचे नाव काय?”

वसंतने आपली पूर्ण ओळख सविस्तर सांगितली.

शंकरला या दैवदुविलासाचे आश्चर्य व दुःख वाटले. म्हणाला-“बाळा! तुझे आजोबा माझे फार मोठे मित्र होते. तू माझ्याकडेच रहात जा.”

वसंत हुशार मुलगा होता. त्याला पाहिल्या

रक्ताचे नात आणून घेऊनच शंकरला दया झाली नाही. परंतु असा पुन्हा चांगली संघी मिळाली आहे हे पाहून त्याने आपल्या नातोचे वर्गवारी लग्न करून देण्याचे ठरवून तसे केले देखील. आपल्याला चांगला नात-जांबई मिळाल्याबद्दल त्याला फार खानंद झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले-“राजा! वसंत वैशोषरीला लागलेला आणि बंधास असा मुलगा असूनही त्याला आपली नात देऊन शंकरने, केशवशी त्याची मी मैत्री होती ती रक्ताचा संबंध जोडून कामम केली. परंतु पूर्वी त्यानेच नाही का तसा संबंध जोडण्याचा केशवने आग्रह केला असता नकार दिला होता? तो का? त्यावेळी त्याची अधिक स्थिती वाईट होती व केशवने आपल्या मुलीचे लग्न शंकरच्या मुलाशी करून देतो असे म्हटले होते. परंतु ती गोष्ट ताकाहीच आपल्या मित्रांना सोडून तो परदेशी का निघून गेला? या प्रश्नांची

समाधानकारक उत्तरे माहीत असून तुम्ही दिली नाहीत तर तुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची गंभिर शक्यते होऊन तुझ्याच थाटावर लोटू लागलील.”

विक्रमादित्य म्हणाला-“शंकरच्या मनातले केशवविषयीचे प्रेम कधीच कमी झाले नव्हते. परंतु तो स्वाभिमानी होता. केशवने त्याच्याशी बौ सद्ब्यवहार दखविला तो एक प्रकारे उपकारच आहे असे त्याला साहजिकच वाटले. तो भार त्याला नको होता. उपकाराचे जोसे वृक्ष करणे क्षमा माणसांना घडाय होत नव्हते. केशव आपले सर्वस्व धारवून वसला असता तरी त्याच्या मुलीला त्याने आपली सून करून घेतले असते. परंतु तसे झाले नाही. परंतु ती परिस्थिती केशवच्या नातवाच्या दुर्दैवाने त्याच्यावर आली. तेव्हा त्याने त्याला आपली नात देऊन आपला नातजांबई करून घेतले.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हा साडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

एका गवनी दोघे मिल रहत होते. दोघे एकदा आपापल्या नोकरांचा भूखेवणा भर्जन करून सांगू लागले. दोघां नोकरास जास्त भूखं कोय हे ठरवावचे होते.

एका मित्राने आपल्या नोकराच्या हातात एक पैसा देऊन म्हटले—“अरे! तू लगेच बाबारात जा आणि एक रत्नहार घेऊन ये!” त्याला उत्तर म्हणून “हा झालीच!” असे सांगून तो नोकर पैसा घेऊन निघाला.

दुसरा आपल्या नोकराला म्हणाला—“अरे! तू लगेचच बाजल मी तेथे काहे का नाही, पाहून ये.” नोकर होकारार्थी मान हसवून निघून गेला.

आपापल्या नोकरांचा भूखेवणा पाहून दोघे खूप हसले.

नोकर वाटेत कोठे तरी परस्परांना भेटून बोलू लागले.

“आमच्या मालकांतु भूखं नाही म्हणावयाचे तर काय म्हणावयाचे? नाहीतर त्यांनी बाबारातून रत्नहार आपावला असा समजिते असते का? काय रमिदार आहे. हुकाने बंद आहेत की नाही?” एकजण म्हणाला.

“आमचे माणस तरी कधी वाहेत का? त्यांनी माळघाला कोलावून ते लपवतात आहेत की नाही हे विचारले असते तर?” दुसरा नोकर म्हणाला.

सुतार पक्षी

फा: दिवसांपूर्वीची गोष्ट आहे एका जंगलाजवळारी बोन लाकूडफोडे रहात असत. ते दोघे दररोज जंगलात जाऊन लाकडे तोडून विकीत. असेच एकदा ते दोघे बराच वेळ जंगलात फिरत राहिले, परंतु त्यांना जळाऊ लाकडांच्या बेताचे एकही झाड आढळले नाही. शेवटी निराश होऊन दोघे घरी निघाले असता वाटेत त्यांच्यापैकी एकाला एक बदनाचे झाड आकस्मिकपणे दिसले. तो आपल्या मित्राला म्हणाला—“अरे पाहिलेस का ते बदनाचे झाड आहे!”

“वरच की रे! मी क्षीप मोडून जागा होव असलां मला हे झाड स्वप्नात दिसलं होतं!” दुसरा म्हणाला.

“दिसलं म्हणून काय झाले रे?” पहिल्याने त्याच्या त्या म्हणण्याचा सोल हेतू ओळखून विचारले.

“देवाने म्हणूनच मला ना वाटेने घरी परतायला प्रेरणा दिली. तेव्हां हे झाड माझे आहे!” दुसरा म्हणाला.

“परंतु मीच नाही का दामबिले ते तुला? मी दाखविले तसते तर हे झाड येथे आहे, हेदेखील तुला कळले नसते. म्हणून न्यायाने हे माझे झाड आहे. तरी मी असा लोभी नाही. तुझ्याबरोबर अन्याय करणार नाही. तू भाक्याबरोबर आहेस म्हणून, आपण दोघे हे झाड अर्धे अर्धे वाटून घेऊ या. ही न्यायनीतीला वचन गोष्ट होईल” पहिला म्हणाला.

ते ऐकून दुसरा संतापून म्हणाला—“देवाचे म्हणणे माकारणार का तू? स्वप्नात देवाने हे झाड मला दामबिले होते. नंतर देवाने मलाच हे झाड प्रथम दाखविले. असे असूनही तू त्यात अर्धा वाटा मागू लागला आहेस का? ते होणार नाही, सांगून ठेवतो.

पाहिजे तर झाल्याचा एक दोन फांवा मी तोडून देतो. नाकवुल केलेस तर देवाच्या अनुज्ञेने मी तुझे डोळे फोडून मोकळा होईन."

पहिला धर्मभीरू होता. दुसरा जे म्हणाला ते बरोबर झालेले असे समजून म्हणाला—"कर बाबा, तुला हवं असेल तसं!" नंतर दुसऱ्याने दिलेल्या दोन फांवा घेऊन तो त्यास संतोष मानून निघून गेला.

दुसऱ्याने आपल्या दुसऱ्याची भसंसा स्वतःच करीत फुलून जाऊन उरलेले चंदनाचे झाड तोडले आणि सर्व लाकडे घरी पोचवी केली.

पहिला, जे घडले त्या गोष्टीचा विचार करू लागला आणि त्याच नादात वाट

जंगलात भटकत भटकत दमला आणि शेवटी एका दगडावर बिभांती पेण्यासाठी जवळला आणि कोणीतरी "कोण आहे ते?" विचारीत असल्याचा त्याला भास झाला आणि त्याच्या पाठोपाठ "बघाला कोरड पडली आहे!" अशा कण्हत कोणीतरी बोलला. त्याने उठून बावाजाच्या दिशेने पाहिले तेव्हा त्याला झाडीत चांदण्याच्या उजेडात एक झोपडी दिसली. झोपडीत कोणीतरी असल्यासारखे त्याला वाटले. ती धाईवाईने आत गेला तेव्हा मरणाळा टंकलेली एक म्हातारी त्याला दिसली. त्याने एका मडक्यातले पाणी काढून तिला पाजले.

लाकूडफोड्याला जवळ जालवून म्हणाला— "बाबा रे! आतां मी काही क्षणांची पाहुणी आहे. फक्त एक इच्छा मनात तरली आहे, माझा देह चंदनाच्या लाकडांनी जाळला जावा. तसे झाले तर माझा आत्मा शांत होईल."

लाकूडफोड्या म्हणाला—"आजी बार्ड! मी फार गरीब आहे, तरी साक्ष्याजवळ चंदनाच्या दोन फांवा आहेत. त्या तुला देतो."

"तू फार शाह्याचा आहेस रे बाळा, तू तसेच कर. माझ्या विळान्याखालची जमीन जंगलीस तर तुला मी सांठवलेले पैसे मिळतील. ते सर्व तू घेऊन जा. त्याचे दहा

वाटे करून एक वाटा स्वतःसाठी ठेव आणि बाकी तूच गोरगरिबांना मदतीसाठी खर्च कर. तुला पुण्य मिळेल. तुला स्वर्गप्राप्ती होईल." असे सांगून म्हातारीने कामगचे डोळे मिटले.

दुसऱ्या लाकूडफोड्याने चंदनाचे सर्व झाडे तोडून नेले आणि ते विकून पुष्कळ पैसे मिळविले. त्याने मोठे घर बांधले आणि शांत विकत घेऊन धीमंतासारखा राहू लागला. त्याने पहिल्या लाकूडफोड्याची चवकशीसुद्धा केली नाही.

पहिल्याने म्हातारीच्या पैसातले नऊ वाटे गोरगरिबांना मदतीसाठी खर्च केले आणि जरेलेल्या एका वाटघातले काही पैसे खर्च करून स्वतःच्या घराची हाण्डुजी केली

यं जे उरले ते जडोवडचणीच्या पेळेसाठी जमून ठेवून दिले. ह्यो स्त्रियावाले खज्जन होता, म्हणून लोक त्याला येऊन भेटत व आपल्या मुसंडुक्षाच्या गोष्टी सांगून त्याचा सल्ला घेत.

सर्व लोक त्याची स्तुती करतात हे पाहून दुसरा लाकूडफोड्याचा पहिल्याला लेवा करी एवढा तो आपल्या वायकोटा म्हणाला— 'त्याची एवढी सांगमी स्थिती कशा काय झाली कळत नाही बवा'.

त्याची बायको म्हणाली 'त्याला कोठे तरी घुस्काराचे पैसे' मिळाले जनावपले वाटेने त्यानले थोडेथोडे दररोज आपल्या पिशवांतु काढून आणत असावा'.

'तेंच असणार' दुसरा लाकूडफोड्या म्हणाला.

एक दिवशी दुसरा लाकूडफोड्या पहिल्या लाकूडफोड्याच्या पाठीपार त्याला बळू दिल्याशिवाय जंगलात गला तेथ तो एक पडक्या झाडाच्या कांदीवर बसून राहिलेला दिसला तेथेच त्याला

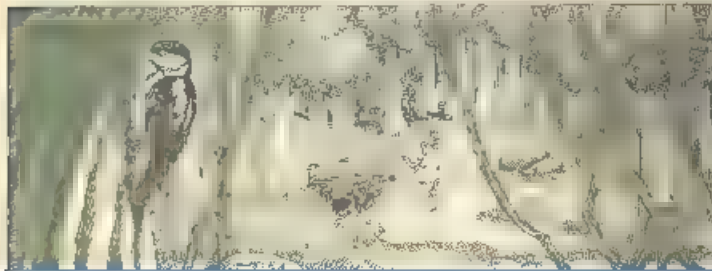
विचारले तुला मिळालेले धन काय आहे रे?

"धन? कोणते धन?" जसे आदमचे वकिल हाऊस पहिल्याने विचारले.

योग नवराट हाच रागठोस आहे जगवितो आहे माझ्यापासून, असे त्याने झाले ना असला झाला त्या झाडाखालीच धन का सोडा अमभार असलेखाले लपला वागून त्याने रागाने पहिल्याच्या हातातली कूड्यात आडले पतळी आणि त्याच्या कपाळावर मारून त्याला ठार केले.

"आयुष्यभर शांतिन राहलास तरी तुला ते धन मिळणार नाही असे म्हणून त्याने प्राण सोडला.

दुसऱ्या क्षणाला दुसरा लाकूडफोड्या सुनार पक्षी झाला नेव्हापासून तो व त्याचे सुनारपक्षी वंशज वाटते गजाली झाडांना नीचीने ओक पाहून धनचा सोडा आजपर्यंत शोधीत आहेत.

सांडास तोंड

एका राजाच्या एका विपिन स्वयं पकडे दुसऱ्या दिवशी उठल्यावर ते हक्क आपल्या दरबारी मंडळीस व मित्रांस संगून त्यांना आभार्यचकित करून टाकण्याचे स्थाने ठरविते परंतु गळ्यावर त्यांना ते स्वयंच अटवेल.

राजा काय निराश झाला त्याने राजधानीहून सर्व ज्योतिषांस बोलावून विचारले— 'इना काय राखी एक विचित्र स्वप्न पडले परंतु सकाळी उठल्यावर ते पाह विसरून गेला. ते माझे स्वप्न काय होय हे काणी हावितने तर ही त्याच्या पोटे मळीस वेईत'.

ते ऐकून सर्व ज्योतिषी परस्परांची नोंद पाहून सांगले एकजण म्हणाला "महाराज! आपल्या ज्योतिषशास्त्रात अ स्थान हा प हिमिने माहिती येईल असे पुढे नाही.

परंतु ज्योतिषांची एकजण वाक्य करून म्हणाले 'महाराज! आपण माझ्या राजा प्रस्तावे सुनार माहितीवर तर आपणसि पडलेल्या स्वप्नाची भीष्ट ही सांगेल.

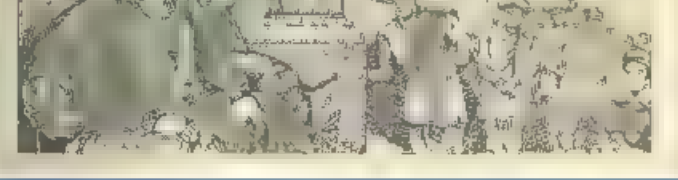
विचार काय घेउन आहे तुझा राजाने विचारले.

अगण टिकेल्या दर्शनाचा उपयोग ही कथा तन्हने करीत नें महाराजांनी करून हांगडे त्या विधान ज्योतिष्याने वचारावे.

"हे सत्तर कसे कळणार?" राजाने विचारले.

"जाण असलेल्या माणसाच्या मरति काय आहे हे जर दुसऱ्याला सांगता येण्यासारखे नसेल तर इतरांची स्वप्न कशी काय कळणार?" ज्योतिष्याने विचारले.

राजाने त्या नमस्कारातून उठतानाच तूप हाऊस त्याचा मोठे मळीस वेईत निरोप दिला.

महाराजांचा मेहुणा

फार प्राचीन काळाची गोष्ट आहे, महासेन नांवाचा राजा सर्व भारता जिंकून बसवतो झाला. त्याने जिकिलेल्या सर्व राजांनी त्याचे मांडलिकत्व स्वीकारले आणि त्याच्या आज्ञेप्रमाणे वागू लागले.

साम्राज्य स्थापन करण्यासाठी अनेक मुळे केळी असून ही महासेन राजाने प्रजेला कधी वास दिला नाही. उलट प्रजेच्या सुखसोयीसाठी तो नित्य झटत असे. त्याने अनेक योजना योजून त्या अमलात आणल्या व प्रजेला सुखी केले. म्हणून त्याच्या साम्राज्यात सर्वत्र नेहमी सुकाळ असे. फक्त कोशल देशात काम तो ना आवतीत अपवाद होता.

सर्व मांडलिक संस्थानांत त्याने अमलात आणलेल्या योजना यशस्वीपणे चालू होऊन लोक सुखी झाले. फक्त कोशल राज्यात त्या का निरुपयोगी ठराव्या हे मशामेन

राजाला कळते. त्याने कारण शोधण्याच्या पुष्कळ प्रयत्न करून घेतले, परंतु काही फायदा झाला नाही.

चक्रवर्ती राजाकडे एक राजपुरोहित होते. त्यांचा एक जवळचा नातेवाईक गुणनिधी नावाचा एक मोठा तक्षक होता. गुणनिधी बोलत ते हंसू येईल असे असे महासेन विद्वानांसाठी गुणनिधिला बोलवी आणि त्याच्याशी गप्पा सोपटीत बैठ पाळली.

गुणनिधीच्या मनात देवभक्ती फार होती. भारतात जितकी तीर्थक्षेत्रे आहेत त्यांच्या वर्तमान आज्ञा पुण्य संपादन करण्याची त्याच्या मनात फार इच्छा होती. कोशल देशात गावोगावी खोर देव व देवळे आहेत. एवढेच नव्हे तर खोड जंगलात सुद्धा देवळे आहेत. हे एकूण त्या देशाच्या प्रवासात तो निघाला.

छत्रकर व्हावा म्हणून राजपुरोहिताने एक रथ आणि उत्तम सारथी बरोबर दिला होता. कोशल देशात पाऊळ टाकले ते रामपुर ना गावोच. त्या गावी शंकराचे मंदिर असे. असलेले देऊळ होतं. त्या मंदिरात नटराजाचे एक सुंदर देऊळ बांधले होते. गुणनिधी ते देऊळ पाहूनच वेहमल विसरला आणि सगळं वेष्टाळ्या गर्भगृहात जाऊन "संभो, हरहर, महादेव!" म्हणून मोठ्याने ओरडला. त्याने ती आरोळी देऊन दुसऱ्या क्षणात दोघ शिपाई कोठून तरी आगत आले व त्यांनी त्याला अटक केली.

"म्हणजे हे काय?" आश्चर्यचकित होऊन गुणनिधीने विचारले.

"गर्भगृहात ओरडणे हा एक गुन्हा आहे बाल, पाहलाकडे!" शिपाई म्हणाले.

त्याला तो निमग्न माहोत नव्हता. त्याचा पहिलाच गुन्हा आहे तेव्हा त्याला मेहरवानी करून सोडून द्यावे अशी त्याने विनवणी केली, परंतु शिपायांनी त्याला सोडले नाही. निरुपय होऊन त्याला त्यांच्या बरोबर पाहलाकडे जावे लागले.

हे सर्व वेष्टाळतच पहात असलेला एक तक्षक मुनक गुणनिधी जवळ जाऊन कानात हळूच म्हणाला—"बिचाऱ्या झाला! यांच्याकडे उगाच भांडण कशाळा? प्रत्येकाला

एकेक रुपया देऊन सुटका करून व गुणनिधीने लागच एकेक रुपया दोघां शिपायांना दिला आणि रक्तःशी सुटका करून घेतली. दोघे शिपाई काही बोलल्या-शिवाय निघून गेले.

गुणनिधीला हा एक नवीन व विविध अनुभव होता. तो महासेनाच्या साम्राज्यात सर्वत्र फिरून आला होता. परंतु असला अनुभव पूर्वी कधी झाला नव्हता. म्हणून काही बैठ तो विचार करीत उभा राहिला. त्यानंतर गुणनिधीने त्या तक्षकाचे आभार मानले व आश्चर्यचकित मुद्रेत गर्भगृहात देवाचे नाव घेण्यात अपराध वसा काय झाला, त्याला विचारले.

तो तरुण विमन कळत म्हणाला " या देशात हा गुरू आणि तो मुन्ना नाही असो कापदा म्हणजेच तर काही एक नाही केव्हा कोणता गुरू ठरेल हे आम्हांला या देशाच्या नागरिकांनाच माहीत नाही आम्हांला एक गोष्ट माहीत आहे की राजाच्या धिपाशांनी गुन्हा सांगून आम्हांला कैद केले की त्यांच्या हातावर चार पेसे ठेवायचे आणि स्वतःला सोडवून घ्यायचे. पाटलासमोर जावेच लागले तर त्याची आणखी जास्त मोठी मूढ मरायची "

गुणनिधी चकितच होऊन गेला हा उषड लाचलुचपतीचा प्रकार आहे म्हणायचा चक्रवर्तीला या गोष्टीची

अशा राजपटीला ओढा घेतला असो परंतु चक्रवर्तीसो त्याची चांगली ओळख असल्याची गोष्ट कळू न देता तो म्हणाला— "म्हणजे पाटील सुद्धा कांय खातो म्हणायचा. तर मग तुमच्या महाराजांच्या कानापर्यंत ही गोष्ट का नाही नंत "

फिर्याद काय करणार? ना राजाचा मेहुणा आहे ना! " तो तरुण म्हणाला तो स्वतः राजपुरोहिताचा नातेवाईक असल्याचे गुणनिधीत सांगितल्यावर तो तरुण म्हणाला— आपण ही गोष्ट पाटील-गुवामा सांगितले तर या पुढे तुम्हाला कोणत्याही प्रकारचा त्रास सहन करवा लागणार नाही

गुणनिधीन तसे केलं त्यानंतर त्याला त्या गावात कोणत्याही प्रकारचा त्रास झाला नाही सर्व गोष्टी सुरळीतपणे चालू राहल्या इतर गावात देखील तो तसेच करीत गेल्यामुळे त्याला कोणत्याही प्रकारचा त्रास झाला नाही व त्याची तोंडशेरा निर्विघ्नपणे पार पडली. परंतु त्याला धव्यक गावी रामपूरला झाला त्यातल्याद्वेषणाचा अनुभव मात्र झाला. त्या देशाची राजा असो किंवा तसो स्थाना राजाचे शिपाई अथवा दासवून लाच घेत आणि आपल्या

यांचे गुरू तसेच बंद घालत हे त्याला आढळून गेलं अधिकार्यांविरुद्ध राजाकडे गान्हाण त्यायला लोकांना भीती वाट. कारण त्याच्या पैकी प्रत्येक जण महाराजांचा मेहुणाच असायचा

प्रत्येक गावातले गावकरी म्हणत— आमच्या गावाचा पाटील राजाचा मेहुणा झाला आहे, आतां आम्ही काय करायचे ?

गुणनिधी तीर्थयात्रा संपवून परत आलेला कळल्यावर राजाने त्याला बोलवून त्याचे प्रवासाचे अनुभव विचारले गुणनिधीन एकमात्र एक आपलं सर्वे अनुभव वर्णन करत सांगितलं व म्हणाला— दारुकेच्या त्या कुण्ठानंतर किंयकोना आपला मंत्रणा कळून घ्यायचे भाग्य फक्त कोशलच्या महाराजांनाच मिळाले असेल "

महाराज हसत गुणनिधीला म्हणाले— माजून हिशोब वाही का ठप्पलात किती होते ते मेहुणे ? "

हिशोब काय लावणार? प्रत्येक गावात आहे ना महाराजांच्या बायकांचा भोळ ! राज्याची कामे पाहणारे सवे अधिकारी महाराजांचे मेहुणं तर आहेत ! "

ना खेपेस महासेन महाराज हसले महांत त्यांनी गुणनिधीला विचारून

कोशल देशातल्या प्रजेनं जे वाही सांगितले ते खरे असल्याची स्वतःची खात्री करून घेतली याने काही तरी गुपित व्यक्ती पाहिजे असे त्यांना वाटले कोशल राजाला दोन राण्या बाहेत एवढे महासेनाला चांगले माहीत होते त्या दोघीत महासेन चक्रवर्तीची एक धकडी बहीणच होती. अशास्थितीत कोशलचा राजा राज्य भार कसा चालवीत असायचा? कोशल राजाच्या दुसऱ्या राणीला ब्रतके भाऊ जसणे अशक्यच होते

गुणनिधीला निरोप दिल्यानंतर महासेन महाराज काळजीत पडले. त्यांनी राजकन्या योजदा किती चांगल्या असल्या तरी त्या

अमळात आणणारे कोण मोठे आहेत की नाही हे आपण पाहिले नाही. आपण सुरू फलंदाजी योजना इतर सर्वत्र यशस्वी झाली परंतु कोशल राज्यात ती यशस्वी झाली नाही याचे कारण कोशल राज्यातली अव्यवस्थाच असली पाहिजे. या गोष्टीची खात्री होताच त्यांनी दोघा विश्वासपात्र हराना कोशल देशात पाठविले. त्यांनी कोशल देशात हिडून चक्कतीला हवी जसलेली सर्व माहिती पुरविली.

गूणनिधीन सांगितले होते ते खरे निघाले राज्यात प्रजंचा कैवारी कोणी नव्हता अधिकारी आपल्या अधिकाराचा दुरुपयोग करून स्वतःची तुंबडी करीत होते. अधिकाऱ्यांची नेमणूक त्याची योग्यता पाहून होत नव्हती. उदाहरणार्थ कोशल देशाचा सेनापती खुरसिंह याने हातात कधी तलवार धरली असेल तर शपथ त्याचा पराक्रम काय तो त्याच्या गोवात होता तो कोशल राज्याचा मेहुणा होता म्हणून ब इतर कारणांमुळे राज्याच्या सर्व

आडखाने

हे सर्व ऐकून महासेन राजाला एकदम डोळे उघडल्यासारखे वाटले कारण कोशल राजा हा त्याचा मेहुणाच होता आणि आपल्या मेहुण्याच्या नेफिकीरण्यामुळे राज्यात अव्यवस्था पसरली होती तो राग ते महासेन खरे मानीत असे जशा या अंध विश्वासाचा दुरुपरिणाम प्रजला भोगावा लागला या बद्दल महासेनाला काय वाईट वाटले

महासेनाने ताबडतोब आवश्यक पावले टाकून अे जयोग्य अधिकारी होते त्यांना काबावळून काढून टाकले काही वर्षांनी पुन्हा कोशल देशाची भरभराट होऊन प्रजा सुखी झाली महासेन त्या देशात प्रवास करीत असता गावकरी म्हणू लागले— 'आता आमच्या गावचे पाटील महाराजांचे मेहुणे राहिले नाहीत हे! म्हणून प्रजा फार सुखी वाहे!'

रवटयाळपणा गेला

मेघना नदीच्या काठी सुल्फा नावाचे एक सुंदर गाव आहे. त्या गावाला भरपूर पाणी आहे, पीकपाणी लागले असते म्हणून वृक्षछटा नेहमी फुलांफळांनी नटलेल्या असतात. गावकरी भेडसती आणि सरळ स्वभावाचे आहेत.

त्या गावाने दीनानाथ नावाचा एक सुखदस्त गांवप्रमुख रहात असे तो हुशार होता आणि सज्जनपण होता स्वतःच्या स्वाधीनादी तो कोणतेही काम करीत नसे त्याच्या इतून गावकऱ्यांच्या हिताची जी कामे होण्यासारखी असत ती तो बिनचूक करी म्हणून गावकरी त्याच्या शब्दाबाहेर एकही काम करीत नसत.

दीनानाथला फार उशिरा म्हणजे पन्नाशीत पोचल्यावर एक भुलसा झाला मुलाचे नांव हरिताथ असे होते.

वयाबरोबर हरिताथाचा सटपाळपणा वाढू लागला तसा अभ्यासात तो हुशार होता सहाव्या वर्षी त्याला शाळेत घातले मुरबातीपासून तो वर्गात पहिला राहो कोणतीही गोष्ट एकदा किंवा दोनदा ऐकली की त्याला ती ठोडपाठ होई ती पुस्तक उघडून स्वतःच बसत असे.

परंतु नवमवीत उपद्रव करणे व त्यात अतुल्य व मौल्य मानण हा त्याचा नित्याचा उद्योग होता कोणाच्याही आगेत किंवा मळघात शिरावे कसची पिकलली फळे जी हाताला येत ती खावी किंवा हाड तुलवून खाली जमिनीवर पाडवी, अगर तोडून खाली फकावी जाडाच्या फांटा तोडाव्या गोठ्यात शिरून गुरांना सोडून द्यावे आणि गावकऱ्यांना नको जीव करून सोडावे हा त्याचा नित्याचा खेळ होता झाला वरच्या पक्षांना तो फार त्रास देई.

दगड मारून त्यांना ठार करी किंवा त्यांच्या घरट्यांसाठी दिसून त्यांची अंडी बाहेर फेकून देई

गावातल्या मोठ्या तळ्याच्या काही एक मोठी आमराई होती तीत पोपटांचे बरेच्य़ा घर व्हात होते हे पोपट फार सुंदर होते आणि गावकऱ्यांना करमणुकीचे एक साधन होते. परंतु हरिनाथच्या खट्याळपणामुळे त्याचे जीवित कष्टांचे झाले होते. त्यांची संख्या कमी कमी होऊ लागली होती पोपट पकडून बिरुगारांचे मुकसान होऊ लागले होते ते निराळंच

एकदा हरिनाथ पदयाच घरात शोधून एका उंच ताकावर बसला. त्याने ताकाच्या

मोठी हात पुढे घेऊन मान त्याला साप्याचा फुत्कार पंक्ती आला त्याने चढावशी हात मागे घेतला परंतु त्याला साप चवलाच विषाचा परिणाम होऊन हरिनाथ थोड्याच वेळात बेसुद्ध होऊन क्षाडारूप खाली पडला मुदवान ताकाच्या झाडाखाला बराचसा चिन्न होता म्हणून हाडवाड मोडून नाही की विशेष लक्षले नाही तर एक आरीकस बोटाचे हाड माडलेच गावात सापाचे विष उतरविणारे माजिक होते व औषधपात्री कारणे बरेच होते, कदाचित साप तितका विषारी नसेल ही. म्हणून हरिनाथ वांचला. परंतु त्याचे घाटाचे हाड मान बरे व्यापका बरेच दिवस लागले

त्यापूर्वी दीनानाथने आपल्या उपवरी मुळाचा खट्याळपणा कमी करण्यासाठी निरणिपाळ्या तऱ्हेने प्रयत्न करून पाहिले त्याला बडविले, रागावला, त्याच्या उपद्रवा ठेवले, खालीत कोडून ठेवले परंतु ते सर्व प्रयत्न निष्फळी ठरले. ही घटना झाल्या नंतर मुळाच्या खट्याळपणाला दारा नरी आळा बसले असे दीनानाथला वाटले होते परंतु ते झाले नाही हरिनाथन आपला इतर खट्याळपणा सोडला, परंतु पदयाची घृष्टा काढण्यासाठी माडावर चढण मात्र त्याचे सुटले नाही.

त्याला म्हणाला— 'कधीला हे हतका निंद्य-पणा करतोस? पळ्यांना मारण्यात तुला आनंद ना वाय वाटता? तुला भाप का चावला, कळले का? तु त्यांना त्रास देतोस म्हणून साप तुला चावला "

"नाही काका' मी पदयांना हल्ली त्रास नाही देत! फक्त त्यांची मी अंडी काढून स्वच्छता गोट्यांसारखी!" हरिनाथ म्हणाला

अरे, अड्यात सुद्धा जीव असता अड्यात प्राण नसतो वाटले का तुला? तुला माहीत नाही वाटले, अड्यात सुद्धा जीव असतो, हे?" सोमनाथ म्हणाला

सगळ खोट काका! अडी गोट्या-मागजी असतात पक्षी मो घडून खेळतात आपण बंदवांची अंडी नाही का खात? अड्यांनी खेळायला काय हरकत आहे? ती खेळण्यासाठीच तर असतात " सोमनाथ म्हणाला

तुला मी खर सांगतो अड्यात सुद्धा जीव असतो ' सोमनाथ म्हणाला

"नाही काका! अडी कोठे हुलतात किंवा चालतात का? बोलतात का? त्यान जीव आहे हे कसे मानायचे? गोट्यात जवढा जीव असतो तवढा त्याच्यात असतो" हरिनाथ म्हणाला

'बर तर, अड्यात जीव असतो हे दाखवून बघ तर तु त्यांना हात लावायचे

व इतर दगामस्ती सोडवील का? सोडीन म्हणून नापथ घेऊन सांग" सोमनाथ म्हणाला

'मी ते सर्व सोडीन, पण तुम्ही अडघात जीव असतो हे धिंद करून दाखविल पाहिजे!' हरिनाथ म्हणाला

अड स्वतः हलते हे मी दुपारी तुला दाखवून देतो. पहा वर, तू शपथ घेऊन त्यानंतर वड्याना हात लावणार नाहीस हे कबूल कर उद्यांपासून तु जागल्या भुला-सारखे बागले पाहिजेस? आहं कबूल?" सोमनाथ म्हणाला

"शपथ घ्यायला तयार आहे, पण आधी अडघात जीव असतो हे दाखविले पाहिजे" सोमनाथ म्हणाला

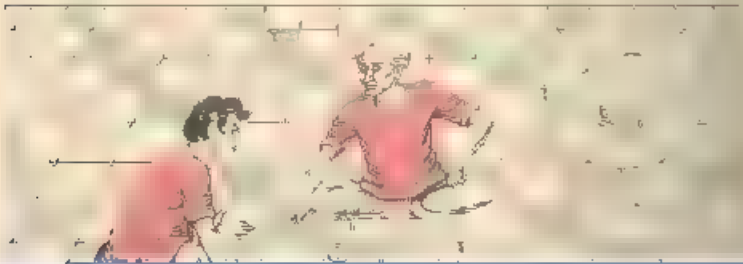
इंद्रजाल विच्छेद निपुण अशा सोमनाथला अडघात जीव असतो हे दाखविणं, तेवढं कठीण नव्हते. त्याने पोपटाचे एक अडे आणविले आणि त्याच्या एका टोकाला एक लहानसे भोक करून अडघातला सत्रे वलक वाहेर काढला अडे आतून स्वच्छ

अड केले. किड्याला हवा मिळाली म्हणून घुसत्या जागी एक बारीक भोक करून ठेवले असे तयार केलेले अडे त्यात हरिनाथला दाखविले.

काकाने बोलावल्याबरोबर हरिनाथ एका कुर्चीवर येऊन बसला. शेजारच्या टेबलावर सोमनाथने ते अडे बाणून ठेवले एका मिनिटात ते अडे हलू लागले

"पाहिजेस हरिनाथ? अड हलू लागलं! त्यात जीव आहे!" सोमनाथ म्हणाला.

स्वतःच्या डोळ्यांनी अडे हालत असलेले पाहिल्यावर त्यात जीव नाही असे हरिनाथ तरी कसे म्हणणार? त्याने देवाची शपथ घेऊन त्या दिवसापासून वड्याला कधी हात न लावण्याची शपथ घेतली. हरिनाथ त्या दिवसापासून पूर्ण बदलला आणि शाबासत्या हुशार व सहाय्या मुलात त्याची गणना होऊ लागली

एका जंगलाच्या वारेंने पांथ जवळ प्रवाही जात होते त्यांच्यापैकी एकजण जांघळा होता, तर दुसरा बांदिरा होता तिसरा दोन्ही पाथ गेलला पांघळा होता, तर चवथा दोन्ही हात गेलला थोडा होता आणि पांथला आगावर नगाटोबांधाय दुसरे काही तयारीला बरिदी मागून होता

बांदिरा एकाएकी ओरडला-"दूर थोडे आघात पडत असल्याचे हवाच्या टापावरून ऐकू येत आहे. बोर किंवा घुटेरे हेत असावेत"

सगळे बांधळा म्हणाला-"ते पहा घुळीचे, नोट आकाशापर्यंत उडत आहेत" आघातल्या बांधावर वसलेला पांघळा म्हणाला तर अज नंतर तर पळे काढू या, पायात शक्ती आहे तोंडर!

ते ऐकून थोडा म्हणाला-"चल चल! पळायचे काय म्हणून? बोराली दोन हात केव्हापाचाय जायचे का? त्यांची खोड मोकळी या!"

ते सर्व ऐकत उद्या राहिलेला तो दखि म्हणाला-"ते बोर येऊन सला सुटून नेईपर्यंत तुम्ही या बावफळ गप्पा मारीत नसणार काय?"

बिंग फुटले

गोपाळपूर नावाच्या गावी शिवशर्मा नावाचा एक तरुण युवक रहात होता. त्याला आईबाप किंवा दुसरे कोणते नव्हते. त्याच्याजवळ त्याच्या बाउबाटिकाळातला एक हिरा होता. तो कोठे तरी गहाण ठेवून कडे काढायचे आणि व्यापार करावा असे त्याने ठरविले. त्याने बीरुशेट नावाच्या एका सावकाराकडे हिरा गहाण ठेवून याद देते इतकडे वतले.

एवढे पाहून त्याला विचरून पडून शाबूत बघायला याजार एका गावी लागला होता, तेथे तो सालं विवाहयला बसला.

बीरुशेटला हिर्यांनी थोडी फार माहिती होती. शिवशर्माने त्याच्याकडे येऊन हिरा खरा आहे हे ओढविले. शक्य झाले तर तो हिरा पाहण्याचे त्याने मनाशी ठरविले. त्याने तो बायकोला दिला आणि जेवून ठरायला मागितले.

बीरुशेटची बायको नवऱ्याला म्हणाली- 'तुम्ही हिरा विकण्याच्या व्यापाऱ्याकडून आसाच एक हिरा घेऊन तो शिवशर्मा कडे फेडायला येईल तेव्हा त्याला द्या हा राहील आपल्याजवळ.'"

बीरुशेटला बायकोचा तो सल्ला फारच पसंद पडला. तो तिकली हिरा विकत घेऊन आला.

शिवशर्माने व्यापाराला फायदा झाला चालू त्याच्याकडे कसोचो रक्कम आणून बीरुशेटला दिले आणि गावची घेऊन हिरा आणून घेऊन गेला.

शिवशर्माने घरी गेल्यावर तो हिरा त्याच्या तसल्याचा संवण आला तिकली हिरा घेऊन तो मरलेल्या त्याच्याजवळ गेला आणि घालायला दाखवून सांगून त्याने तो हिरा त्याच्या तसले बीरुशेटला खरा हिरा दाखवून घेतले. तिकली हिरा देऊन

त्याने घेऊन घेऊन तो हिरा तिकली असावा असा संवण आला त्याने एका हिराला त्याच्या रत्नपारख्याला दाखवून तो खरा आहे की झोटा, पाहून सांगायला मागितले. हिरालातले लक्षपूर्वक हिरा तिकली करून पाहिला आणि तिकली कोणचा असल्याचे सांगितले.

बीरुशेटची लबाडी त्याच्याचिशाळा कळली. त्याने बीरुशेटकडेन खरा हिरा काढण्यासाठी एक पक्कं योजणी आणि हिराला व शिवशर्मांना ती समजावून सांगून त्याप्रमाणे बघायला मागितले.

त्यामागिशीने मागितल्याप्रमाणे शिवशर्मा बीरुशेटकडे गेला आणि तिकली हिरा त्याला दाखवून म्हणाला. 'हा हिरा मी तुमच्या कडे ठेवलेला हिरा नाही. हा तिकली हिरा आहे. पाह्या मला परत द्या.'

मी तुझा हिरा लपविला ठेवून वतला आहे का? मी तुझा हिरा बदलून काढू करणार? मी काय त्रियाचा व्यापारी आहे का? बीरुशेट बनावणी करू लागला.

हे पहा तसे जमेल तर चला त्याच्या- चिशाकडे ने त्याचे निराश करतोच तुम्हे करू या. असे सांगून शिवशर्मा बीरुशेटला त्याच्याचिशाकडे घेऊन गेला.

त्याच्याचीस जणुकाही फिर्याद तयारच एकल आहे असे दखवून म्हणाला- 'तुम्ही त्याचा हिरा घेतला म्हणता आहात आणि शिवशर्मा तो तिकली जमेलच सांगता आहे. आपण रत्नपारख्याला दाखवून विचारू या, म्हणजे कळेल खर काय ने.' रत्नपारखी पाहणार म्हणल्यावर तो बीरुशेट दाखवला. आपले हिरा फुटले तर गावान नोड दाखवलेला आणि इशकार नाही जसा त्याने विचार केला. फाय बगद त्याला सुचला.

दुसऱ्यात रत्नपारखी हिराला आला त्याने तो हिरा फार काळजीपूर्वक पाहिला. म्हणाला- 'हा हिरा खर असले

ज्या असे फार मृदुल असून त्याच्या
बहरावर थोड्या सळकट झाले का
अशा छान्या हिऱ्याचा अंशय कोणाला कसा
काय यावा ?

ते एकून बील्डल फारन आपल्या
बावळे. परंतु त्याने हे बेह्यावर समूह
हिले नाही आणि मंभीर बहरा करून
बसून राहला

म्याबाधीस म्हणाला- बील्डलासारख्या
नामवंत मावकागवर सशय घेण म्हण-
पणाचे नाही. अशी किर्याद करणं तर
मोठीच चूक तेव्हा शिवशर्मा तुम्ही आपला
हिरा घेऊन आतां खुशाल घरी जा" नंतर
कष्ट दिल्याबद्दल म्याबाधिलाने बील्डलाची
समादेव्हाळ मागितली

बील्डलात आनंदाने घरी निघाला, परंतु
तो मोठाळघात पडला की नकळी हिरा
पाहून तो रत्नपारखी हिरालाल सुद्धा कसा
फगला ? कदाचित घाईगदीत असा हिराज
नर नाही मापण शिवशर्माछा काढून दिला ?
घरी येताच बील्डला बायकोला म्हणाला-

[[Pukhrona

127

नाही दिलास ? हिरा पाहतास म्हणजे
बागी हा वर्ण ह्याच्या जागी तो तू ठेवला
अमर्षीत झोपली तर २०२ रीम ? आण
गटू लाकर तू आले मजकरी हिरा पाहू
वे तरी !

ते एकून बाळगण्या बायकासुद्धा
गधळली निने घावन जाऊन जपून ठवल्या
हिरा भाषून नवऱ्याच्या ज्ञानाने दिला
त्या वेळी पित्रडकीतून व्यापारांगल स्पत य
शिवशर्मा आले काय बाट आहे न पहात
जसनीच यांचे मान दोघा नवरावायकांला
गहळ नझी, परंतु ते कळल्यावर मात्र
दोघांचा बेहारा झाडकून उतरला

म्याबाधिलाने दार उघडायला सांगितल
आणि आत जाऊन म्हणाला-"अरा हिरा
बाहेर काढण्यासाठीच आम्ही हे नाटक
रचले होते," त्यान तो हिरा शिवशर्माछा
देवबून फसदेगिरी केल्याबद्दल वाढायला
दड केला

डोव्याची किंमत

हुकदा अशांत राजा आपल्या मंत्रीवर्गाचे बराबर सोडनरी असत असता आले "क डोव
अशा दिसले अशांत महाराजांला वाढून त्याचा तयकडात केला व त्याच्या मापण पडले

मंतर जवान बसोच महाराजांना म्हणाले-"महाराज ! वाटेत आपणाला जी जो
बोड घिणु भरताने त्याच्या घाला पटून त्याच्यात कडण बसवले आले आपण पुन्हा कसा
कोणाला असा तयस्कार करू नये असा आपणाजवळ तय विनती आहे

तुमच्या दिवशी अशांताने आपल्या मज्याला एक बांक्राच एक बांधाच जॉणि एक
नामझाला अशांत जशी तीच डोकी दरी आणि तो विकत जो किंमत पडेल त्या
किंमतीला विकून घ्यायला सांगितले अशी एका मंत्राच्या चोच डोकी घेऊन बराबर
मलायला मांभून ती विकण्या निघायला ठोकलाच डोक तयकडात विनत घेत रतर
डावाचे डोके विकत घ्यायला बरेच लोक आत दिवाणखान्यात राबतला त्यात नडून
बसले त्यांना वाटले. परंतु घालकाने डोके विकत घ्यायला कोणी आला नाही म्हणून मंत्री
बसोच महाराजाकडे आला आणि ते डोकी विकत घ्यायला ठोकले तयकडात साक्षितले

"माहिबेत मंत्री ! माणसाच्या डोक्याला काही किंमत नाही असे लोक नम्रपणे
बोड घिणुला भसवित केले तर त्यात कमीपणा कसा ?" अशोकाने विचारले

बोक्याचा पहारा

फार पूर्वीची गोष्ट आहे, एका राजाचा चार मुलगे होते ते नेहमी अंतर-पुरात सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत रडात जगाचा अनुभव घेतल्याशिवाय राहण्याच्या जबाबदारीची कामे मुलांना कशी सांभाळता येतील? पाचवी राजाचा काळजी वाढू लागली म्हणून राजाने त्यांना एकदा बोकांवरून आणि म्हणाला 'मी राजादिवस किंल्यातच असल्यामठ अगण काय काय घडने जाईल ते पत्ता नळता नाहुंगां शकलं शरहे नेव्हा तुम्ही चौघ खाहेर टिड्डने किंमत प्रत्येक राज्यात विशेष असे काय पाहिलेलेत पाऊन पांगर."

दुसऱ्या दिवशी पहारा चौघ मुलगे घाड्या वर बसून निघाले राज्यांतल्या शाहू एक जंगल होते तेथीं मोठा मुत्तया म्हणाला आणि चौघ चार दिशांना गेले ते आणि आपण जे काही विशेष पाहू बाबांना

घेतलं सांगू" असे सांगून तो उत्तर दिशेने निघाला

थोरला मुलगा निघून गेल्यावर दुसऱ्याच्या मनात एक शंका आली, दादावर हल्लादे संकट आले तर त्याला मग्न कोण करणार? असा विचार करून तादलीक उत्तरेकडे निघाला

राजे थोरले उत्तर दिशेने निघाले तेव्हा तिसऱ्यादलीक त्याने दिशेने निघाला त्याच्या पाठोपाठून जोडपा येऊनले नवव्या गुडी यांचे वागने निघाला

चौथ्या वाळोख होईपर्यंत पका मदीच्या बाडी वडने पोचला तेथीलच एक बाग होता त्या बागानवर एक जुगट घर होते दारव्यास ती राख नव्हे घरात काढायचा विचार करून त्याने घाड्याला टकडोच्या पांथ्याशीच सोडले व टकडो वडने वर गेला

तेथे त्या अ मरीत एक काळा बोक बसलेला होता तो थोरल्या भाबाला पाहून विचित्र असे आवाज काढून काढला साला

थोरल्याने वाड्याचे दार बरोच वेळ वाजविल्यावर दार उघडून एका योगिनीने बाहेर तोंड काढून पाहिले तिचे केस पांढ्याबेराम्की सारखे बाघलेले होते तिच्या श्रंगात एक पगळी कफनी होती तिच्या गळ्यात रुईच्या फुलांची माळा शोबी. तिचे डोळे धारे नुकनकीत होते

"बोका बघ पाहारा वेतो जाहे कै" दार लाव रे!" असे म्हणत ती आत गेली

थोरला बाक दार उघडून आत गेला त्या योगिनीने कानाड्यातला पणकी काढून लावली त्या खालीत खिडकीतून बागला बाग आत येत होता कारण तो वाडा उंच गेडीवर होता आणि खिडकीच्या खालनच बाजून नदी वहात होती

थोरल्याने यांगलेला विचारल- खायला आहे का काही?

माया पाहून की झिळा मल?' यांगलेने विचारल

माया पाहिले' थोरला म्हणाला "तर मग लूच भासा हो!" असे म्हणत योगिनीने तिच्या गळ्यातल्या रुईच्या

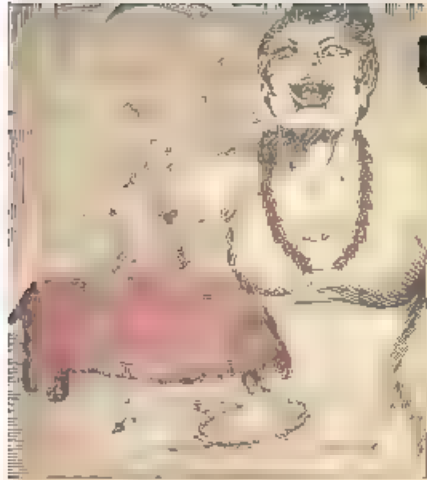

फुलांच्या माळान एक फूल काढून थारल्याच्या अंगावर फेकले

त्येच थोरला एक बाया होऊन जमिनी वर तडफडू लागला यांगलेने विचारल ह्यास हसून त्या भाबाला उचलले आणि घड्यातल्या पांथ्याने त्याला गळक

तोपर्यंत दुसरा नदी काठावर येऊन पोचला होता तेथे त्याला थोरल्याचा घोंबो वरत असलेला दिसला आणि टकडोवरचा वडका वाडा दिसला त्याने थोरला भाऊ तड्यात मला जमावा हे आठवले त्याने अ पत्ता घेई मरायला सोडला आणि जोगर चढून गेला

घरासमोर बसलेला काळा बोका दुसऱ्या भाबाला पाहून एक विचित्र आवाज काढीत

साजूला निवून गेला दुसऱ्याने दार खडका-
वल्मावर योगिनी दार उघडून म्हणाली-

पाहताच भयभीत कल्ल साडणारा ओवा
बाहारा दण्णएवजी समार असून राहला
आहे वानते दार लावून ये' असे म्हणत
घरात निवून गेली

दुसरा भाऊ दार बंद करून आत गेला
व त्याने योगिनीला काही खायला असले
दर खायला सांगितले

"शिजवून खाऊयला मडक्यात भासा
आहे, पानात वाडू की चांदीच्या ताटात?"
योगिनीने विचारले

पंढरीच्या पातळीचे वाडू दुसरा
भाऊ म्हणाला.

सालीवून काढून न्याच्या अभावर राकल
दुसरा भाऊ लगेच व दार बंद झाले
योगिनीने विकट हास्या वळ नितःच्यात
पुन्हा दार बाजले. योगिनीने दार उघडून
कळचा कोक्याला दटाविले आणि नितःच्या
भावाला अत रायल सांगितले निमरा दार
बंद करून आत आल्याबरोबर म्हणाला
'मूक लागला आहे'

योगिनी म्हणाली-"मास आहत निजा-
नायला आणि जवायला चांदीचे ताट आहे
झोपायल रेशमी गादी पार्श्वज की चढईवर
भांगले?"

"रेशमी गादी हवी!" निमरा म्हणाला
योगिनीने त्याला रेशमी गादी केली आणि
संध्याकाळी नपारीला लगेच

जवळ भाऊ मशी वाडी तीन घोडे घेत
असलेले पाहून आणि टेंवडीवरचा बाडा
पाहून न्याचे निच मोडे भाऊ तिडईचे गेल
असावत असा विचार करून एकडी बडन
गेल त्याला पाहून समोर दारात बसल्या
कहा बंधू विविध आवे व करत व आला
निवून गेला धाकल्याने दार बाजवूनच
योगिनीने दार उघडले

आवता आण गेली नाही दारानेच
उबा राहला. त्याला आत आणली काणी

चांदोडा

न ला विचारले- मास निच भाऊ, इतडे
आत तिसरे पाहिले

ती पक्का वाडा पाहून आणि त्या
व मनाला पाहून धाकल्या भावाला थोडा
मंशर बाला

इ गिनी दार वाकडे करून म्हणाला
वाचन झिती लोक जातात! मी सर्वांचा
जोकाचा रंगेत बसत की काय? आत
पायचे असले दार दार लावून बसत ये
बाहेर बोका पाहारा दंतोच आहे असे
मंशर नरे आत निघत गेली

धाकट्याला योगिनीचे बोलणे वागण
थोडे विचित्रच दिसले. त्याने कमरेचा
दुपट्टा सोडला आणि त्या काळ्या बरपाच्या
अंगावर टाकर त्याला बटावशी एकडत
वाकडे घुरले आणि आत जाऊन दार
बंद केले

ती आत घुमतेच मडक्यातला भासा
उघडा मारू लागला चौशेच्या तारावर
रजस व दीवर फडेचे पंढरी फुटू होते.
धाकट्याचा मध्य जालूनच ताटला

ती कहीच वाकली नाही हे पाहून
योगिनीने विचारले वरक्यात ताटा पास
आहे खातिस दार बाजले

मास कडाला? खातिस मी खाण
आणले आहे" धाकटा म्हणाला

ते खायला चांदीचे ताट पाहिले का!"

योगिनीने विचारले

"एक घामसा तर खायला खाच्या
माता बाबोच तान बसाला" धाकटा
म्हणाला योगिनीच्या घाद जोळ्यात
रागवरी एक लागल आहे दिसले

बाऊन पिकून धरव्यावर झोपायला
रेशमी गादी ठंगू का तमार करून?"
योगिनीने विचारले.

"शक्तावर पडून झोपायला रेशमी
गादी कसाला?" धाकट्याने विचारले.

आत मात्र योगिनी अत न रात
बावस शकली ताहा म्हणाली. धोरच्या
विचारेखा तुक्या डोक्यात बरवी जास्त

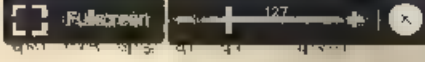

चंद्रकली विसते आहे. तुम्ही सर्व घरची आतंगे उत्तरवते पहा।' असे म्हणत ती रुईचे फुल पाळतून काढू लागली.

इतक्यात लाकेतला बोका इतक्या जोरात ओरडला की सर्व खोली दुमदुमली. ते ओरडणे ऐकून योगिनीचे सर्वांचे पायापासून डोक्यापर्यंत हावरले. धाकट्याने चटविली योगिनीच्या गळघातली रुईच्या फुलांची भाळ तोडून फकून दिली आणि बोक्खाला योगिनीच्या अंगावर फेकले. बोक्खाले तिचे सर्व हांड ओरडाडून तिचे दोन्ही डोंळे फोडले. योगिनी धावतून जाऊन खिचकीपर्यंत पळत गेली आणि खिचकीतून बाहेर पळून जाण्याच्या प्रयत्नात नदीत पडली आणि धारवरांबंध वहाऊ लागली.

धाकट्यात न भईव्य फुलांची भाळ नदीत फेकून दिली.

दुसऱ्या क्षणाला मासा चांदीचे ताट आणि रेशमी बांधी घडवून त्याच्या जागी त्याला त्याचे तिचे मोठे भाऊ दिसले.

म्हणाला

धाकट्याने ती बोका कोठे आहे, क्षप धोषून पाहिले, परंतु कोठेच सांपडला नाही. मुख्य इतक्या लोकर परत आलले पाहत राजाला फार आवयसैं वाटले म्हणाला "इतक्या लोकर परतलात? काही विषय पाहिलेत का?"

'मनुष्य मासा कसा होतो याचा प्रत्यक्ष अनुभव घेतला बाबा!' थोरला म्हणाला 'मनुष्य चांदीचे ताट कसा होतो याचा अनुभव घेतला मी, बाबा!' दुसरा म्हणाला 'मनुष्य रेशमी गादी कसा हात याचा अनुभव मो घेतला' तिसरा म्हणाला

एक सग्या एक चांदीचे ताट आणि एक रेशमी गादी तयारून माझ तिघे भाऊ कसे होतात हे मी प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले बाबा!" सर्वाने धाकटा म्हणाला

सर्वे गोष्टी जळजळावर उभाते सर्वात धाकट्या मुलाची पाठ थोपटली

कार्यवक नावाच्या एका लहानग्या देशात

चवथाल नावाचा राजा राज्य करीत असे तो आपला दरबारी विद्वान आनंद याच्याशी वृद्धिदलं खेळत असत सळगत बहुतेक विद्वपकानीय घालू होत असे

"कदा राजाचे लक्ष तुमरीकडे कोठे तरी हात आणि थ्यमूळ गज्ज हारण्य राजान बटून बुडीबळाचा पट लाथेने उडवून घेला आणि झूत तिघत गेला

ती सरळ स्तान्मृहात गेला आणि घाईत त्याचा पाय गगळाळा लागला. ते गगळा तेथ ठंबणाऱ्या नोकराला कैव करून हुजर करा अशी राजाजा झाली

आघोळ करून राजा कपडे घालू लागला फेदा घट्ट बांधू लागला तेव्हा तो थोडा काढता त्याने कपड ठेवणाऱ्याक कैव करून हुजर करण्यास सांगितले बराच वेळ राजा रागात आहे हे पाहून

पायातले पडवि आणि ठेवणारा कापच्या हातांनी चढाव घेऊन आला आणि घाई गर्दीत उजवा जोडा डाव्या पायाच्या जागी जागी आणि डावा उजव्याच्या जागी त्यात जाणून ठेवला पर्यांत चढाव चढेभासा झाल्यावर राजाने खाली बांकून पाहिले, त्याने लगेच चढाव आणून ठेवणाऱ्या नोकराला कैव करायला सांगितले

त्याच वेळी पलीकडच्या खालीत विद्वपक आपल्या हाती महाराज हारल्याची गोष्ट हसत हसत कोणाला तरी मागत असल्याचे महाराजांना ऐकू' जाले. महाराजांनी विद्वपकराला कैव करून हुजर करण्यास आज्ञा केली

आख्या तासाने कोतवालान चौघा कैद्यांना आणून महाराजांसमोर उभे केले 'राजान आज्ञा केली की यं बाद जणांना दुसऱ्या दिवशी काशोची शिक्षा देण्यात यावी

मी नाळ गवेंग हुळकर्णी

परंतु दुसऱ्या दिवशी सकाळी राजाचा राग एकदम उतरला. त्याने चौघां कंधांना समोर हजर करण्यास सांगितले व ते आल्यावर म्हणाला-“तुम्हां औषांना फाशीची शिक्षा देणं मला बरोबर वाटत नाही. फक्त तिघांना मी सोडण्याचा विचार कातो आहे. तेव्हां मुमच्या पैकी एकाने रंगत पुढं पळत फाशी जाण्यास तयार असल्याने सांगावे म्हणजे मी इतरांना फाशीची शिक्षा माफ करीन.”

विदूषक चटखी पुढं पळत म्हणाला- ‘मला ह्याची शिक्षा! ह्या तिघांची लग्न झाली आहेत आणि यांना मुलंवाढे पण आहेत. मी काय एकटा आहे. मेलो तरी कोणी उपाशी मरणार नाही.”

राजानं तिघांना शिक्षा माफ केली आणि विदूषकाला म्हणाला- ‘तू कां रे लग्न केले नाहीस?”

तो म्हणाला “महाराज! माझ्यासारख्या दरिद्राला कोण मुलगी देणार? परंतु मरण-समयी माझी एकच एक शेवटची इच्छा

यासाठी एक वर्षभर शिक्षा देण्यात काय पुढे ठकल्यात यावे.”

राजा ते ऐकून मनातल्या मनात घोडा हसला आणि राजाने एक मुलगी साधून विदूषकाचे लग्न करून दिले.

एका वर्षाने विदूषकाला एक मुलगा झाला.

राजा विदूषकांना बोलावून म्हणाला- काय रे! एका वर्षाची मुलत संपली आणि आतां तुला पाणी झायला मुलगा मुढा जन्मला मग आतां फाशीची शिक्षा झायला सांगतो.

“तुसं कसं होईल महाराज! त्या दिवशी त्या तिघांना वायको पोरं आहेत म्हणून फाशी का शिक्षा माफ केलीस? आतां मला देखील वायकोच एक पोरगा आहे?” विदूषक म्हणाला.

“ओहो! तर मग तुलादेखील शिक्षा माफ!” स्मित करून राजा म्हणाला.

धर्मपथानं व शाशिकांनी विचारलेल्या प्रश्नाचे मुमुक्षाने उत्तर दिले ते असे-

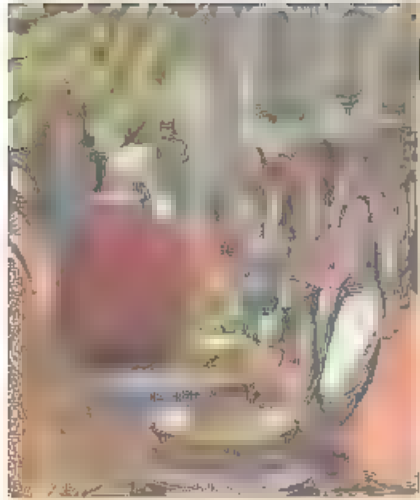
“मी छोटे बोललो नाही. हा यज्ञ सादल्या पिठाच्या दागाने बरोबर होणार नाही मी सांगतो आहे, ती स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिलेली गोष्ट आहे. गळून पडलेलं धान्य तेलकट करून कुक्षेत्रात राहणारे मुनी, त्यांचे कुटुंब, मुलगा व सून देखील स्वर्गाला गेले. त्याच्या मुळेच माझ्या शरिराचा अर्धा भाग सांठ्याचा झाला आहे.”

“मी म्हणालो तो ब्रह्मण त्याची मायको मुलगा व सून पक्षिसारखे आयुष्य घालवून, म्हणजे मिळून त्यावर स्वतःची धूक मारवून घेत दगडोज फक्त एकदाच न जवत

“दुष्काळाचे दिवस होते. वृंभजनस्पती अर्धे वाळून गेले. आतां त्या कुटुंबाला एक कळदखोल पोटभर वज्र मिळतास झाल. एके दिवशी कन्नक वस्तुतः बरेच फिरत्यावर त्यांना थोडे धवधान्य मिळाले. त्यांचे पोट करून त्यांनी ते भिजवून चार गोळे केले आणि ते खावला. असणार इतक्यात त्याच्या ओपडीत एक अतिथी आला.

“त्यांनी त्या ब्राह्मणाला मात बोलावून नल त्याची वज्रपाश पूजा केली आणि त्याला दमडिनावर बसविले. त्या गृहस्थाने सर्वप्रथम आपल्या दांढ्याचा गोळा आपल्या अतिथीला झायला दिला. त्या पाहुण्याने तो खाल्यावर आपाकी पोट न भरल्याचे दर्शविले तेव्हां गृहिणीने आपला दांढा त्या ब्राह्मणाला

खवल्या दिला त्या पाहुण्यानि मलाचा वारा
आणि सुनेचा वांटादेखील खाऊन टाकला
नंतर प्रसन्न झालून म्हणाला 'मीच मग
धर्मराज आहे तुम्हाला सर्वांना स्वाम्यापली
होईल !

"तेव्हा मी आपल्या भिळातून बाहेर
आलो तेथल्या मातूच्या पिठाचा वास
घटण्यासुद्धा आणि तेथील पाणी प्यायच्या-
मुठ्ठ मांस डाब व जप रंग सात्त्याच झाल
आहे यथ एक गांठा यज्ञ होणार असल्याच
एकून मांस वाक्रीचे अर्धे अग मांच्याच
होईल ही आशा आतास मी आतां माह
परंतु माही आता पूर्ण झाली नाही '

असे सांगून तो सुमुख अंतर्धान पावला

Full Screen

127

52 / 63

नसून एक वडलेकी भेटना होती, ही गोष्ट
धर्मराजाला माहीत होती त्यावेळी अतिथी
अभ्यागतत्वाचा संस्कार कसा करावा लागतो,
कधी कधी स्वतः उपाशी राहण्याचा प्रसंग
वाळा तरी गृहस्थ धर्म सोडता कामा नये
हा बोध धर्मराजाने घेतला. तो आपल्या
भावडीच्या सल्लाप्रमाणे व मदतीने राज्य
कष्ट लायला. विदुर, संजय, युष्मत्त आणि
कृप धृतराष्ट्राची काळेची वहात. कुत्ती
नहमी भांधारीवरोबर असे धौपरी, सुमंदा
व पांडवांच्या इतर स्त्रिया बोधां सासवांची
हाजरी बहान व्याममुनी मधुनमधुन वत

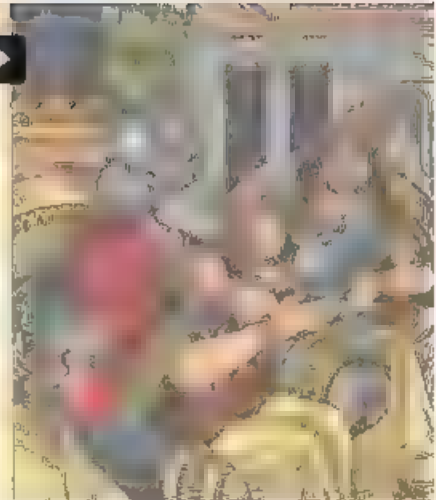
त निवारण करून व 'हताच्या' चार
भांड्या सांगून जित धर्मराज चुकतसुद्धा
धृतराष्ट्राच्या गळ्यावाटेर रहात नसे तसे
मार्गेच ते विश्व त्याला वाच द्या ते तो
आणून देई. धृतराष्ट्राला किंवा गांधारीला
त्यांच्या पुत्रविशेषाची काळपण होऊ नये
याची सर्वेवाडव आठवणी काळपणत फक्त
भोमाला धृतराष्ट्राचा निवारण वटन अस
धृतराष्ट्र आपले परी ज्ञानार्थीत
जमिनी दान करतो म्हणजे न आवडणारा
भारत करणाराला दिक्षा केली जाईल अशी
धर्मराजाची मर्यादा कधीच नव्हती होती
थोडक्यात सांगावयाचे झाल्यास धृतराष्ट्राचे
मुलगे जिवंत असत तर धृतराष्ट्राला जबा

बारी त्याला पांडवांच्या अवदानीत मिळत
होत्या. धृतराष्ट्र व गांधारी दोघ पांडवांना
आपले मुल्ले मानीत.

अशीच पंधरा वर्षे लोटली, धृतराष्ट्राला
किंवा गांधारीला कोणत्याही प्रकारची
उणीव भावत नसूनही मोठ माय संघी भिल्ले
तेव्हा काही व्यंगोक्ती कल्ल त्यांच्या हृदयाला
कांट्यासारखे बांचिल असे करीतच बसे
परंतु ही गोष्ट धर्मराजाला माहीत नव्हती

एक दिवशी धृतराष्ट्र धर्मराजाला
म्हणाला-"बाबा! आजपर्यंत इतके दिवस
तुं आपली निरी काळजी वहात पाहिलस
मी किंवाक दानधर्म केली क्षत्रिय घनो
नुसार युद्ध करून मरण पावल्यास मज्या
सबे मुलांना स्वयंप्राप्ती झाली मांयची
आहु केली आतां मो त्यांच्या दिनाचे अस
जाम्त काही करण्यासारखे उरलेच नाही
आतां परलोकासाठी काही पुण्य संपादन
करणा मला आवश्यक झाले आहे तू
होकार दिलास तर वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश
करावा म्हणत आहे गांधारीसुद्धा माझ्या-
वरोबर येणा आहे मी वानत राहून त्या
आशीर्वाद घेन राहीन

परंतु धर्मराजाने त्या गोष्टीस होकार
दिला नाही व म्हणाला-"मुम्ही वनात जे
कष्ट सहन करास ते पाहून मला सुखाने

राज्य करण काम काय सुचेल? तुम्ही
स्वाम करणार जामतीवर आपणार आणि
धन्दा किंवा माझ्या बावडीचा ओकनिदा
नाही का सहन करावा नायपार? मला हे
गान्य नका नाय माण नका मी हे राज्य
भुक्तासुला देतो. तुमच्या मनाला कोणती
तरी गोष्ट लमाली असणार म्हणत वृद्धी
वानप्रस्थाश्रमात जाण्याचा विचार करात
आतां मी तुम्हांला ज्यामुळ दूक किंवा
कष्ट होत असले ते कारण दूर करत

'नपदचया करावी म्हणण्या आहे मां.
वृद्ध वस्थेत व वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश कर
ही आमच्या वंशाची रीत आहे तुम्हाजवळ
मी कमी दिवस का राहलो? आतां मी

Indra

होती. परंतु ही जाल्या वाईट नव्हता. ही गोष्ट घना बोटवून होती म्हणून घुतराष्ट्र वानप्रस्थाश्रमात जात असल्याचे ऐकून हस्तिनापुरातील सर्व वर्णाचे नागरिक व प्रजा त्याला गिरोंडे घायला जमा झाले.

घुतराष्ट्र प्रजेला म्हणाला: "मी आणि गांधारी दोघ वानप्रस्थाश्रमी प्रवेश करित आहो. त्याला तुमची सर्वांची अनुज्ञा पाहिजे असे बुधधनार्पण धर्मराज राज्य चालविण्यात जास्त निष्पात आहे असे माझे मत आहे या मसीवर रांगून महा राजांनी वयस राज्य कल त्याच्यानंतर भीष्माचार्य व निचिचिवीयांनी राज्य केले. मी देखील तुमची धोखी फार सेवा केली जाई. कधी कधी हे भला राहिल नाही. त्यात काही दोष व उणीवा असल्यास क्षमा करा बुधधनार्पण बुधदान चालून आमच्या व कित्येक अश्वि कुळांना नाश केला. रेशात मी निर्दोष होतो असे नाही ते वातां खरे विसरा, अशी मो हातजोडून विनती करता आहे. बापुले धर्मराज तुमचा राजा आहे."

ते ऐकून प्रजेतल्या धर्मराजांना एक प्रतिनिधी म्हणून एक ब्राह्मण पुढे येऊन म्हणाला: "राजा! तू आमचे सर्वांचे पुत्रा- मित्रांसारखे पालन केलेस. तुझ्या वंशातील कोणीच कधी आम्हांला दुखी केले नाही

गेल्या तर आम्हांला नेहमीच तुझी आठवण होत राहिल बुद्ध ओढवून जंतल्याबद्दल देखील आम्ही बुधधनार्पण कधीच दोष देणार नाही कारण, वास्तविक कुलवंशाच्या नाशाला कारण फक्त देवच आहे आणि कोणी नाही. धर्मराज तत्पुत्र आहे. सहज सर्व त्याचे राज्य चालू रहावे, तो राजा व आम्ही प्रजा म्हणून रहावे हेच देवाजवळ आमचे मागणे आहे.

तुसच्या दिवशी विदुर धर्मराजाकडे यत्न स्तब्धता— घुतराष्ट्र कार्तिक मर्दण्यात वनवासात जाणार आहे त्यापूर्वी भीष्माचार्य, सोमदत्त ब्राह्मिक, त्याचे स्वतःचे मुलगे, द्रोण, संधन व इतर मित्रांचे श्राद्ध त्याला करावयाचे आहे. त्यासाठी काही धन खर्च होणार, ते त्याला हवे आहे."

धर्मराज व अर्जुन आनंदाने त्या गोष्टीस करून झाले. परंतु भीमकाहीच बोलला नाही जेवून त्याला म्हणाला— "तुदेव्याल धोड पण ये घुतराष्ट्र वानप्रस्थाश्रमात जात असतां श्राद्ध करण्यासाठी आपणांजवळ थोडे धन मागत आहे एके काळी आपण त्याच्याजवळ राज्यासाठी मागणी केली व्हडतो का?"

ते ऐकून भीम म्हणाला— "भीष्माचार्य, सोमदत्त, ब्राह्मिक, भूरिभवा, द्रोण व

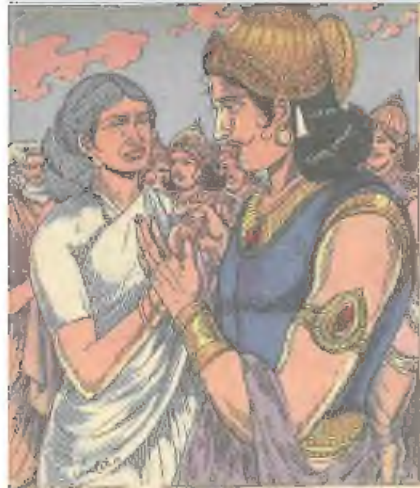

इतरांच्या श्राद्धासाठी धन देण्यात हरकत नाही कर्णासाठी वाटा कुंती काही धन देईल पण बुधधनार्पण कौरवांसाठी का? त्यांना परमलोक प्राप्त झाला नाही तर काय हरकत आहे?"

तेव्हा धर्मराज भीमाला म्हणाला— "भीमा! असे बोलणे आपणांस शोभत नाही!" आणि विदुराला म्हणाला— "भीमास एवढे मनाला लावून ध्यायचे कारणच काय? घुतराष्ट्राला हवे असेल तेवढे धन द्यायला मी तयार आहे."

नंतर घुतराष्ट्राने श्राद्धकर्त करून धर्मराजाकरवी अनेक मोठमोठी दाने करविली. सर्व कामे झाल्यानंतर घुतराष्ट्राने गांधारी

सह कार्तिक पूजा करून वल्कल वस्त्रे धारण केली व वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश करण्यास निघाला. सर्वात पुढे अग्निहोत्र चालू लागले. धृतराष्ट्राबरोबर कौरव पांडव स्त्रिया निघाल्या. तो निघाला तेव्हा निरोप देणाऱ्या पांडव खूप रडले. कुंती गांधारीचा हात धरून तिला वाट दाखवू लागली. द्रौपदी, सुभद्रा, परोक्षिणाया पेंकत उत्तरा आणि राजधानीतल्या इतर स्त्रिया बरोबर चालू लागल्या. विदुर व संजय दोघांनी धृतराष्ट्राबरोबर जाण्यास अनुमती घेतली.

धृतराष्ट्राने नगराचे द्वार सोळांइत्या- बर मुयुत्सूला व कृपाचार्यांना परतायला सांगितले. एकेक जण थांबून मागे परंतु

तो कुंतीला म्हणाला-“आई! तू वल्कल या, मी महाराजांबरोबर जातो.”

परंतु कुंतीने धृतराष्ट्र व गांधारीबरोबर जाण्याचे ठरविले होते. ती वर्मराजाला म्हणाला-“धृतराष्ट्र व गांधारी मला सासरा व सासूसारखे आहेत. मी त्यांनी सेवा करीत राहून तपस्वर्या करीन.”

पांडवांनी तिची अनेक प्रकारे समजूत घालून परतावला सांगितले. परंतु तिने त्याच्या वीरण्याकडे दुर्लक्ष केले. शेवटी पांडव द्रौपदीसह हस्तिनापूरला परतले.

धृतराष्ट्र सार्पकालपर्यंत बालक राहल्या- बर गंगातीरी एका बाभी थांबला. ब्राह्म- णांनी अग्निहोत्र करू नये. त्यानंतर विदुराने व संजयाने त्याच्यासाठी व गांधारीसाठी इर्षांतने घालून झोपण्याची तयारी करून दिली, ती रात्र निविघ्न पार पडली.

विदुराच्या सल्ल्याने गंगातीरी तेथेच एक पर्णकुटी धृतराष्ट्रासाठी तयार कर- विण्यात आली. तेथे काही दिवस राहून धृतराष्ट्राने कुदक्षेत्री एका आश्रमात प्रवेश केला. तेथे शतयूष गांधाचा एक राजर्षी रहात असे. त्याने आपल्या मुलाला राज्य देऊन वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला होता. धृतराष्ट्राने तपस्वर्यां शुरु केली. त्याला भेटायला जे कोणी येत, त्यांचे आतिथ्य वरी

करी असता मधूनमधून पुराणा-इत्या अनेक गोष्टी गांधारी व कुंतीला सांगत असे.

धृतराष्ट्र वानप्रस्थाश्रमी निघून गेल्यावर हस्तिनापूरच्या नागरिकांना राजधानी एका- एकी लहान शाक्यभ्रातृका वाटू लागली. त्या बूढ राजाविषयी ते अप्सात हासन् हास बोलत बसत. पांडवांची गोष्ट निराळी शाक्याची गरज नव्हती. धृतराष्ट्राबरोबर माता कुंती देखील निघून गेल्यामुळे त्यांना जिवंत असून मृतावस्थेत असल्यासारखे वाटू लागले.

सर्वाबाधी बोलला तो सहदेव, कुंतीला भेटण्याची इच्छा त्याला फार होऊ लागली. द्रौपदीदेखील वर्मराजाला म्हणाली-“सर्व बापकांची इच्छा एकदा धृतराष्ट्र गांधारीला आणि कुंतीमातेला भेटावे अशी आहे.”

लग्नेच वर्मराजाने धृतराष्ट्राच्या भेटीस जाण्याची तयारी केली. कोणा नागरिकांना बरोबर घ्यावे असेल तर घायला हरकत नाही असे त्याने जाहीर केले. दुसऱ्याच दिवशी सर्व निघाले. जणूकाही एक मोठे शोरले सैन्यच निघाले. रथांत, घोड्यांवर, उंटंवर वसून आणि ज्यांना ते शक्य नव्हते ते पायीच चालू लागले, वाचका फलक्यांतून निघाल्या. फक्त मुयुत्सू आणि भीम्य मुनी राजवाड्यात मागे राहले.

पांडव येत आहेत हे कळल्यावर काही आश्रमवासी त्यांना भेटायला सामोरे आले. धर्मराजाने त्यांना विचारले-“आमचे मोठे काका कोठे आहेत?”

धृतराष्ट्र महाराज स्नानासाठी आणि फुले व पाणी आणण्यासाठी यमुना नदीवर गेल्याचे त्यांनी सांगितले. पांडव त्यांनी सांगितलेल्या वाटेने निघाले. दुरुन त्यांना धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंती येत असलेली दिसली. सहदेव बावत पळतच गेला आणि मातेचे पाय धरून रडू लागला. तिचे डोळे देखील ओले झाले. तिने त्याला उचलून उभे केले व प्रेमाने त्याला भेटली आणि सहदेव आला असल्याचे तिने गांधारीला

सांगितले. आतां तिला सर्व पांडवदेखील दुरून दिसू लागले होते.

नंतर पांडव, त्यांच्या पत्नी व इतर लोक चारीबाजूला धोंढ्या करून बसल्यावर धृतराष्ट्राला तो हस्तिनापुरातून असल्या सारखा आनंद झाला. बाबूमातले सर्व मुनो पांडवांना भेटायला आले. संयोजने सर्वांचा परस्पर परिचय करून दिला. सर्व निघून गेल्यावर धर्मराजाने धृतराष्ट्राला कुशल वार्ता विचारून "विदुर काका दिसत नाहीत, कोठे गेले आहेत ते?" असे विचारले.

"विदुर अनघनव्रत करून घोर तपश्चर्या करित असल्याने फार बकला आहे. तो दिवांवर होऊन वनरात फिरतो व कधीकधी दिसतो असे 'मुनी सांगतात.' धृतराष्ट्र म्हणाला.

इकडे त्याच्या विषयी असे बोलणे चालू असतानाच विदुर दुरून येत असलेला दिसला. धर्मराज एकाच त्याला भेटायला गेला. विदुर दाट अरण्यातून जात असतां

काका! तुमच्या वर्षानासाठी येतो आहे!" असे म्हणत निघाला.

विदुर अरण्यात एका अयदी निजेंत स्थानी थांबला. "मी धर्मराज!" असे म्हणत धर्मराज त्याच्या समोर हात जोडून उभा राहला. विदुर ओळखू न येण्या इतका बकला होता व टक् जावून धर्मराजाकडे पहाऊ होता. धर्मराजाला विदुराचे अवयव त्याच्या अवयवात व प्राग त्याच्या प्राणात लीन झाल्यासारखे भासले.

त्यानंतर थोड्या वेळाने विदुराचे प्रेत एका झाडात लीन झाल्यासारखे दिसले. परंतु ते दृश्य झाले नव्हते.

धर्मराजाने विदुराच्या देहाचा अग्नि हस्कार करण्याचे ठरविले. परंतु योगी-यतींचा अग्निसंस्कार होत नसतो. म्हणून तो विचार सोडून बाबूमात परत येऊन त्याने सर्वांना बडलेली गोष्ट सांगितली. सर्व आश्चर्यचकित झाले.

शिरभेद

[१२]

कोष्टघाने राजकन्येला वचन दिले खरे, परंतु दुसऱ्या क्षणाला विचारात पडला. आतां पुढे काय करायचे? गडद-बाह्यावर बसून त्याला तेवून जीव बाँच-विण्यासाठी वाटेत तिजडे पळव जाणे शक्य होते. परंतु मग त्याचा सर्व प्रयत्न निष्फळ ठरणार आणि त्याला त्याची प्रेमिका कशी नामधार? विक्रमसेन नवकोच आपल्या भावी सासण्याचा वध करून सुदर्शनाला पळवून नेईल व तिच्याशी लग्न करील. आपण त्याच्याशी मुद्द केले तर आपल्याला मरण निश्चितच येणार! सुटकाच नाही तर शौर्य दाखवून मरण्यातच गहाणपण आहे. आपण या नारायणाच्या वेष्टात मुद्द केले तर काय कदाचित् अमात पडून पडून देखील जाईल.

इकडे कोष्टघाने मनाशी असा विचार केला आणि तिकडे वेडुंठ लोकात गडद श्रीमन्नारायणाला मर्त्य लोकात बडलेली गोष्ट सांगून नम्रपणे म्हणाला—"देवा! तुझे सौम्य करून फिरणारा हा कोष्टी युद्धात मारला गेला तर तुमी पुढावर्चा पुढे कोण करणार? तुझ्यावरचा लोकांचा विश्वास कायमचा उबेल! तेव्हा काय करायचे ते लौकरच ठरवा!"

तेव्हा श्रीमन्नारायण म्हणाला—"हे पक्षि-दावा! मला हा अन्याय सहन होणार नाही अन्यायाने खंडणी कर बसून कैत्या-बद्दल हा विक्रमसेन ठार झाला पाहिजे. फार झालं! तो माझ्या भक्ताच्या वंशाचा सर्वनाश करायला निघाला आहे. मला हे पाहवणार नाही. मी त्या कोष्टघाच्या देहात

अवेश करून त्याच्या चत्रात माझे वक्र प्रवेश करतील."

उजाडलाच कोष्टी राजकन्येच्या यक्षीने बुडाला तयार झाला. राजादेसील स्वतःचे सैन्य घेऊन युद्ध करण्यास राजधानीच्या बाहेर पडला. बोंव्ही सैन्य परस्परराजो मिडली कोष्टी आपल्या मंडळवाहूनावर वसून आकाशातून उडत रणांगणावर आला. त्याने आपला शंख जोरान फुंकला.

गजनाथ ऐकून शत्रुसैन्याने अर आकाशा-कडे पाहिले आणि स्वतः श्रीमन्नासयण युद्धाला झाला असल्याचे समजून सैन्यान्वो गाळण उडाली. कित्येक जण धावकूनच जमिनीवर निःशेष्ट पडले. कित्येक बंशुद्ध

कडे गुसते पहलूच राहिले. त्याच वेळी कोष्ट्याने आपले मुद्राशन चक्र फेकले. ते विक्रमसेनाचा शिरच्छेद करून वरत कोष्ट्याच्या हातात आले. त्याच्या गांव-लिक राजानी कोष्ट्यासमोर साष्टांग नमस्कार करून जीवदान मागितले.

"थापुडे तुम्ही सुप्रतिवर्माला प्रमुख म्हणून मान्य केले पाहिजे!" कोष्टी म्हणाला.

सर्वे त्या गोष्टीस कंकळ झाले. विक्रम-सेनाचे छत्र सैन्य सुप्रतिवर्माच्या स्वाधीन झाले. त्यानंतर कोष्ट्याला सर्व युद्धोपयोगी कायमज्ञा लाभली. त्याचा मानमरातब वाढला.

दमनकाने शिदूषूच सांग करणाऱ्या कोष्ट्याची ही गोष्ट सांगितल्यावर करटक त्याला म्हणाला—"तुम्हा तितकाच विश्वास आहे तर तू पिंगलकाकडे जाऊन तुझी युक्ती काही उपयोगाची होते का. पहा. विजयी भव."

दमनक पिंगलकाकडे जाऊन तय्यार नमस्कार करून त्याच्या वनसुचीने बसला.

पिंगलकाने त्याला विचारले—"काय रे, अरेश दिवसांनी भेटाईला जालास?"

"अग्याने बोलाविले नाही तरी धर्मकुशल व्हाये या विचाराने एक महत्वाची गोष्ट निवेदन करायला इकडे आलो होतो. धन्याला

कडून भांगणे पावी काही आवश्यक असते. व रुचणाऱ्या सैन्या गोष्टी सांगण्याचे जेथे स्वाभिप्रेत व विश्वासपात्र अशा सेवका-मध्यमे असते." दमनक म्हणाला.

"काय रे तू, तू एवढा अगत्याने सांगायला आला आहेस?" पिंगलकाने उत्कंठेने विचारले.

"महाराज! राजकर्त्याचा विश्वासपात्र असलेल्या सजीवकाले राजद्रोह करण्यासाठी बिडा उचलला आहे. मला सर्वे कळले आहे. आपला वध करून आपले सिंहासन कळ-कायण्याचा विचार त्याने कित्येकांना कळविला आहे. आजच ही कट धरास्वी करण्याचा घाट घालण्यात जाला आहे. निदघान् विदधा आपल्या पदरी सेवा करीत आल्यामुळे वरुण्य समजून मी आपणास मानधु करणामाडी आलो आहे." दमनक म्हणाला.

ते ऐकून पिंगलक धावकून गेला. ते बोळवून दमनक पुढे म्हणाला—"महाराज! रोग मूढ धरण्यापूर्वीच नष्ट केला पाहिजे. कीट दळेवरच काढून टाकली नाही तर ब्राह्म मुलाणसून नष्ट होते. शत्रूचा नाश जेळीच केलेवर बरा सगळी राज्यव्यवस्था या बेंकाच्या हातात वेऊन आपण स्वतःच आपा लसला आहोत."

चांदोबा

"परंतु सजीवक भाड्या विच्छेद का वर उलटाचा? मी त्याचा वनेगव्याही प्रकारे असंतुष्ट केले नाही!" पिंगलक म्हणाला.

"दुष्टाला काही कारण लागते का, महाराज? तो पहिल्यापासूनच द्रोह करीत आला आहे, असे माझे म्हणणे आहे. आपण या बेंकासारख्या दोघां बलिष्ठ वीराना पुढे आहोत या अरण्यात त्याने छलकण्ड करून आपला अनुग्रह संपादन केला आहे. परंतु आपण त्याचा उद्धार करण्यासाठी हात विव्हात तोच हात धरायच्या विचारात तो दिसतो आहे. कृतघ्नाची गोष्ट आपण ऐकली नाही वाटते?" दमनकाने विचारले.

"कोणती गोष्ट?" पिंगलकाने विचारले.

दमनक गोष्ट सांगू लागला.

कृतज्ञाची गोष्ट

यज्ञज्ञ नावाच्या एका प्राणी नसलेल्या दरिद्र माणसाला टोपलीभर मुलं होती. एक दिवशी घरात चूलच पेटली नाही. मुलांच्या आईचा ओंठ कळवळला. रागाने ती नवऱ्याला म्हणाली-“काय हो! हातावर हात घेऊन काय बसला आहे! मुलांचा जीव नापाची वेळ माली आहे, दिसत नाही का! जाऊन आषा काहीतरी मिळवून! तिकाव्या हावाने येऊ नका!”

ते ऐकून ब्राह्मण जमाचा इलला जाणि बाहेर निघाला. बराच दूर जाऊन गेल्यावर एक जंगल लागले. त्याला फार लहान लागली म्हणून पाण्याच्या शोधार्थ हिंडू लागला. वाट झाडीत त्याला एक खोल खड्डा दिसला. त्याच्या वारीवाजूला खूप गवस उगवले होते. परंतु, आत पाणी मुळीच नव्हते. त्याने वाकून आत पाहताच त्याला त्यात एक वाघ, एक माकड, एक सांप आणि, एक मनूष्य दिसला.

“अहो! म्हणून मला बाहेर काढून माझ्या कुटुंबियांना मंटायला संधी दे.”

“तुला नवि ऐकूनच सर्व प्राणी थरथर कापू लागतात. मग मी तुला बाहेर काढा काय काढीन!” यज्ञज्ञाने विचारले.

“अहो, प्रत्येक पाषाण प्रायः दिवत असते, परंतु कृतघ्नपणाला प्रायः दिवत नाही. तुम्ही मला धिण्याचे कारण मुलींभ नाही. तुम्ही मेहरबानी करून मला वा काढा.” वाघ म्हणाला.

प्राणरक्षण करीत असता स्वतःचा प्राण गेला तरी पुण्य लाभ होतो, असा विचार करून त्या ब्राह्मणाने लतावेलीचे एक बोरखंड तयार करून त्याच्या नदतीने वाघाला बाहेर काढले.

“अहो! मलामुद्रां बाहेर काढा!” अशी भाकडाने विनंती केली. सांपानेदेखील तशीच विनंती केली. ब्राह्मणाने त्या दोघांना बाहेर काढले.

१५०. प्राचीन देवालयांचे अवशेष

४००० वर्षांपूर्वी बाबिलोनवासियांनी साम्राज्य स्थापन केले. त्यांचा देव “मर्दुक” होता. जालीस नद्यात मर्दुकाच्या देवालयाचे अवशेष आहेत. जमिनीवरच्या इमारती बासळल्या, खणून काढल्यावर बापलेना हा भास आहे. बाबिलोन नगर बगदादच्या दक्षिणेला आहे.

